

Ινστιτούτο
Εξωτερικών
Υποθέσεων

ΝΕΟΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΙ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ
Οκτώβριος 2020
Έκθεση αρ. 2

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΚΡΗΞΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1888-1914)

Το διαχρονικό όραμα της Μεσευρώπης και η Islampolitik: Ένα μάθημα για το σήμερα

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΕΛΙΣΣΑΡΗΣ

Ινστιτούτο Εξωτερικών Υποθέσεων
Λεωφόρος Αλεξάνδρας 91
Αθήνα, 11474, ΕΛΛΑΔΑ

Ακολουθήστε το FAINST:

 fainst2

 /fainst

 FA Institute

 Foreign Affairs Institute, Greece

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2020
ΝΕΟΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΙ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ
ΕΚΘΕΣΗ ΑΡ. 2

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΚΡΗΞΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1888-1914)

ΤΟ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΜΕΣΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ Η ISLAMPOLITIK: ΕΝΑ ΜΑΘΗΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΕΛΙΣΣΑΡΗΣ

Περίληψη

Στο παρόν πόνημα επιχειρείται η συστημική γεωπολιτική ανάλυση του γεωγραφικού συμπλόκου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας της υστέρας περιόδου, με οριζόμενο γεωπολιτικό παράγοντα την ασκηθείσα κατά τα έτη 1888-1914 γερμανική εξωτερική πολιτική, υπό το πρίσμα αρχικώς της εξετάσεως των διακρατικών σχέσεων μεταξύ του Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ και των τότε τριών αντιπάλων Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων στην περίοδο της κυοφορίας του Μεγάλου Πολέμου.

Ως εναρκτήριο λάκτισμα της περιόδου αυτής αναγνωρίζεται η καθαίρεση του Όττο φον Βίσμαρκ από τη θέση του Καγκελαρίου, ως προϊόν της αναδείξεως του Γουλιέλμου ΙΙ στην εξουσία της χώρας (1888-1914). Το γεγονός αυτό διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην εκ βάθρων αναδιάρθρωση της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής μεταβαίνοντας από την ειρηνική Realpolitik στην επεκτατική Weltpolitik. Αυτή η νέα μορφή διπλωματίας καταλογίζεται ως ο οριζόμενος γεωπολιτικός παράγων μεταβολής ισχύος της παρούσης αναλύσεως, όπως προαναφέρθηκε.

Εν συνεχεία της αναλύσεως σε υπερσυστημικό επίπεδο, αποπειράται η επιμελής εξέταση της διμερούς σχέσεως μεταξύ της υπερσυστημικής ηπειρωτικής κεντροευρωπαϊκής δυνάμεως Γερμανίας με την παραπαίουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία του Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ και, μετ' έπειτα, της Τριανδρίας του νεοτουρκικού κινήματος του 1908, εντός του ήδη υφισταμένου χρονοϊστορικού πλαισίου, λαμβάνοντας ιδιαιτέρως υπ' όψιν τις προθέσεις της ιθύνουσας γερμανικής πολιτικής ελίτ και τα γνήσια τέκνα αυτών˙ το χαουσχοφεριανό όραμα της Mitteleuropa και το σχέδιο κατασκευής του σιδηροδρόμου Βερολίνου-Βαγδάτης, επονομαζομένου γερμανιστί ως «die Bagdadbahn». Προς επίρρωση των ανωτέρω, γίνεται σκοπίμως άμεση εμβολή της θεωρίας του Γερμανού γεωγράφου και Πατέρα της Γεωπολιτικής, Friedrich Ratzel, σχετικά με τον Ζωτικό Χώρο και την δαρβινική αντίληψη του κράτους ούτως ώστε να επιτευχθεί η περεταίρω ερμηνεία της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής.

Η υποστηριζόμενη θέση στην οποία η παρούσα πραγματεία αποσκοπεί να καταλήξει είναι ότι η επί σειρά ετών εφαρμοζόμενη εκ μέρους του γερμανικού δρώντος γεωστρατηγική πολιτική στα όρια του πλαισίου του καθορισμένου γεωγραφικού συστήματος επιζητεί την εξυπηρέτηση ιδιαιτέρων συμφερόντων, με κυριότερο την επιτυχή άσκηση επεκτατικής ιμπεριαλιστικής πολιτικής ισχύος στην περιοχή της «Μεσευρώπης», λειτουργώντας κατά αντίστροφη αναλογία αρνητικώς

και αναθεωρητικώς σε σχέση με την καθεστηκυία τάξη του διεθνούς συστήματος και, κατ' εξακολούθησιν, τους δρώντες που το πρεσβεύουν και προασπίζονται, με πρωτεργάτη τη Μεγάλη Βρετανία. Η επιτυχής άσκηση, ωστόσο, της επεκτατικής πολιτικής ισχύος στην γεωγραφική περιοχή της Μεσευρώπης διά της οικονομικής και εμπορικής διεισδύσεως (και έπειτα διά της ενόπλου συρράξεως, όπως απεδείχθη από την ιστορία) ήταν ο ύψιστος σκοπός της Γερμανίας του Γουλιέλμου Β΄, εφόσον η επίτευξή του μέσω της κατασκευής του σιδηροδρομικού δικτύου Βερολίνου-Βαγδάτης θα σήμανε την βίαιη διάρρηξη ενός τμήματος ζωτικής σημασίας της ευρυτέρας περιοχής την οποία ο Nicholas J. Spykman βαπτίζει ως «Αναχωματικό Δακτύλιο» (Rimland) από μια δύναμη η οποία βρίσκεται έως τότε περίκλειστη στην Ευρασιατική Ηπειρωτική Ενδοχώρα (Heartland κατά το υπόδειγμα του Spykman). Δι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, το προαναφερόμενο σενάριο καθίσταται επί την παρούσα συγκυρία (αλλά και διαχρονικώς) εφιαλτικό για τον αγγλοσαξονικό δρώντα, δεδομένου του γεγονότος ότι επιδιώκεται από μια ηπειρωτική δύναμη η χάραξη μιας ριζοσπαστικής εξωτερικής πολιτικής που επρόκειτο να φέρει την παγκόσμια ναυτική δύναμη ενώπιον της αμφισβητήσεως της αναγνωρισμένης επί σειρά ετών σε αυτήν κυριαρχίας.

Το θεωρητικό υπόβαθρο επί του οποίου στηρίζεται η παρούσα γεωπολιτική ανάλυση είναι εκείνο της αγγλοσαξονικής γεωπολιτικής σχολής με υπόδειγμα αυτό του Αμερικανού γεωγράφου και συνθεμελιωτή μαζί με τον Hans J. Morgenthau της Realpolitik, Nicholas J. Spykman, κατά τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκε μέσω των προσεγγίσεων του Zbigniew Brzezinski και της μεθοδολογικής προσεγγίσεως αυτής της Συγχρόνου Συστημικής Γεωπολιτικής Αναλύσεως

Λέξεις κλειδιά

Γερμανία, Οθωμανική Αυτοκρατορία, Μεσευρώπη, Islampolitik, Γουλιέλμος II, Weltpolitik, Νεότουρκοι, Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικές παρατηρήσεις: Η μετάβαση από την βισμαρκική Realpolitik στην Weltpolitik του Κάιζερ Γουλιέλμου II

Αμέσως μετά την λήξη του γαλλοπρωσικού πολέμου ο οποίος επισφραγίστηκε με την ίδρυση του Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ μετά της ενοποιήσεως του συνόλου των διάσπαρτων γερμανικών κρατιδίων, την 18η Ιανουαρίου 1871, ο Όττο φον Βίσμαρκ ανέλαβε τα ηνία της Καγκελαρίας, θέση την οποία διατήρησε για 20 χρόνια, ως το 1890. Η περίοδος αυτή έμελλε να σηματοδοτηθεί από το όνομα του «Σιδηρού Καγκελαρίου» και, ιδίως, από την εξωτερική πολιτική την οποία και μετά πίστεως ηκολούθησε. Ο ίδιος σε μια από τις ομιλίες του ανέφερε μεταξύ πλείστων άλλων περίτρανα ότι *«Το συμφέρον μας είναι να διατηρήσουμε την ειρήνη, όσο οι ηπειρωτικοί μας γείτονες τρέφουν μυστικούς ή και δεδηλωμένους πόθους, πούναι δυνατό μονάχα με πόλεμο να πραγματοποιηθούν»* ενώ στην συνέχεια τονίζει ότι *«Ο ιδεώδης μου σκοπός [...] είταν να κερδίσουμε την εμπιστοσύνη των Μεγάλων Δυνάμεων και να τις πείσουμε ότι η Γερμανική πολιτική [...] θάναι στο εξής δικαία και φιλειρηνική.»*[1]. Πράγματι, ο φιλειρηνιστής Καγκελάριος, έχοντας κερδίσει την πλήρη εμπιστοσύνη του Αυτοκράτορος Γουλιέλμου Ι με τον οποίο διέθετε ιδιαιτέρως στενούς δεσμούς σχετικώς με την μετατροπή της Γερμανίας στον κύριο ηπειρωτικό δρώντα της Ευρώπης, προώθησε με άκρα επιτυχία μια πολιτική η οποία έθετε ως βασικό στόχο της γερμανικής διπλωματίας την προφύλαξη της ειρήνης και την διατήρηση του status quo και της ισορροπίας δυνάμεων (κυρίως μεταξύ της Γαλλίας και της Ρωσίας και, δευτερευόντως, της ομοεθνούς Αυστροουγγαρίας)[2].

Ο Βίσμαρκ, όντας διορατικός και τετραπέρατος, ουδέποτε επεδίωξε κατά τα 20 αυτά έτη να προβεί στην κατάκτηση νέων εδαφών αλλά, τουναντίον, αποσκοπούσε διακαώς να «αποκτήσει» περισσότερη ασφάλεια για το νεοσύστατο γερμανικό κράτος, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται από το παράδειγμα της στάσεώς του επί του αποικιακού ζητήματος στην Αφρική,

[1] Έμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968, σελ. 460.
[2] Erich Brandenburg, *"From Bismarck to the World War"*, Oxford University Press, London 1933, p.2,3.

σχετικώς με το οποίο ο ίδιος ανέφερε ότι *«Ο χάρτης σας της Αφρικής, είναι πολύ ωραίος, αλλ' ο δικός μου χάρτης της Αφρικής βρίσκεται στην Ευρώπη. Από δω η Ρωσία, από κει η Γαλλία και μείς στη μέση»*[3]. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, αξίζει να υπογραμμισθεί ότι θα ήτο μέγα σφάλμα να θεωρηθεί ότι ο Βίσμαρκ δεν μπορούσε να διακρίνει το όφελος μιας εδαφικής προσαρτήσεως αλλά ο ίδιος εγνώριζε με πλήρη ευρεσιτεχνία να αναγιγνώσκει τους κινδύνους μιας τέτοιας αναμείξεως, δεδομένου ότι θεωρούσε πως το μέλλον της Γερμανίας δεν ευρίσκετο εις την θάλασσα.

Όπως ευστόχως αναφέρεται από τον Αμερικανό καθηγητή Διεθνών Σχέσεων Henry Kissinger σχετικά με την εικοσαετή περίοδο του Σιδηρού Καγκελαρίου ονόματι Όττο φον Βίσμαρκ *«Η γερμανική λέξη **Realpolitik** είχε αντικαταστήσει τον γαλλικό όρο **raison d'état**, δίχως, ωστόσο, να αλλάξει το νόημά του»*[4] λαμβάνοντας λογικώς υπ' όψιν τόσο την αφέλεια του Ναπολέοντος ΙΙΙ και την αγχίνοια του Βίσμαρκ ο οποίος, εκμεταλλευόμενος τους εκ Γαλλίας λανθασμένους υπολογισμούς[5], οδήγησε τα δύο κράτη σε πόλεμο, αποτέλεσμα του οποίου υπήρξε η συντριπτική ήττα των γαλλικών στρατευμάτων έναντι των πρωσικών και εταίρων γερμανικών, με συνέπεια την πλήρη αλλαγή του γεωπολιτικού χάρτη της Ευρώπης. Από το 1871 και έπειτα, η επονομαζομένη **Realpolitik**, ερχόμενη σε αντίθεση και ρήξη με το ισχύον σύστημα της Ιεράς Συμμαχίας του Μέτερνιχ και αμφισβητώντας επί τω συνόλω την συντηρητική ενότητα αυτής, επιζητούσε την οικοδόμηση συμμαχιών και διακρατικών δεσμών προς όλες τις κατευθύνσεις, επιτυγχάνοντας την μεταφορά της Γερμανίας από την αφάνεια της απομόνωσης στο επίκεντρο των διαπραγματεύσεων, διαδραματίζοντας καίριο ρόλο στις εξελίξεις με στόχο την επίτευξη του εθνικού συμφέροντος[6]. Το εθνικό συμφέρον για τον Βίσμαρκ αντικατοπτριζόταν τόσο στην διατήρηση της θέσεως που η Γερμανία είχε κατοχυρώσει μετά το πέρας του γαλλοπρωσικού πολέμου όσο και στην αντιμετώπιση ενδεχομένων εχθρικών συμπράξεων, γεγονός το οποίο καθόριζε τους στόχους της διεθνούς πολιτικής της χώρας αποτελώντας τρανό παράδειγμα της συγγένειας αλλά και συνταυτίσεως της βισμαρκικής

[3] Έμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968, σελ. 488.

[4] Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 117.

[5] Οι λανθασμένοι υπολογισμοί αφορούν την συγκυριακή χηρεία του ισπανικού θρόνου, καθώς ο Ναπολέων ΙΙΙ μετ' επιτάσεως ζήτησε διαβεβαίωση από τον Πρώσο ομόλογό του, Γουλιέλμο Ι, για μη διεκδίκηση του κενού θρόνου από μέλος της πρωσικής δυναστείας Χοεντσόλερν, γεγονός που ηρνήθη ο δεύτερος να πράξει. Σχετικώς, όρα Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 134, John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 683.

[6] Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 138,139,143.

Realpolitik και των αρχών της καθορισμένης από τον Morgenthau Σχολής του Πολιτικού Ρεαλισμού[7].

Otto von Bismark. Πηγή: Britannica.com

Ακολουθώντας, λοιπόν, το γενικό πρόσταγμα του εθνικού συμφέροντος και υπό την σκιά του γνωστού «cauchemar des coalitions», ο επί μια εικοσαετία Καγκελάριος πορεύθηκε προς την συγκρότηση της Τριπλής Συμμαχίας με την Αυστροουγγαρία και την νεότευκτη Ιταλία (1882) και την υπογραφή της Συμφωνίας Αντασφαλίσεως με την Ρωσία (1887)[8], με την τελευταία να προκύπτει από την αδυναμία διατήρησης της Συμμαχίας των Τριών Αυτοκρατοριών (Γερμανίας, Αυστροουγγαρίας και Ρωσίας) του 1872

[7] Hans J. Morgenthau, *«Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών: ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018, σελ. 53.
[8] ibid, σελ. 137.

κατόπιν της κοινοποιήσεως των αυστριακών βλέψεων επί της χερσονήσου του Αίμου το 1878[9]. Αποτελεί, άλλωστε, κοινή παραδοχή ότι η Γερμανία εκείνης της περιόδου επεδίωκε την δράση της ως εξισορροπηστή ισχύος ο οποίος κινείται μη έχοντας (κατά την ρήση του Πάλμερστον) ούτε μονίμους φίλους ούτε μονίμους εχθρούς αλλά μόνο το μόνιμο συμφέρον[10]. Δι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ο Henry Kissinger αναφέρει ευστόχως ότι *«ο Μπίσμαρκ δεν αισθανόταν καμία δέσμευση στην επιλογή των εταίρων του, αφού ήταν έτοιμος να συμμαχήσει με την Ρωσία, την Αυστρία ή την Γαλλία (sic!). Η επιλογή θα βασιζόταν αποκλειστικά και μόνο στο ποια απ' όλες θα μπορούσε να εξυπηρετήσει περισσότερο το εθνικό συμφέρον [...]»*[11]. Σε αυτό το πλαίσιο ο Βίσμαρκ βολιδοσκοπούσε για την εγκαθίδρυση μιας συμμαχίας ακόμη και με τη Μεγάλη Βρετανία θέτοντας επικεφαλής των διεργασιών αυτών τον υιό του, Έρμπερτ φον Βίσμαρκ, χωρίς, ωστόσο, το επιθυμητό αποτέλεσμα καθώς η Γηραιά Αλβιώνα επιθυμούσε την διατήρηση της θέσεως της «ενδόξου απομονώσεως» με έμμεσο σκοπό της τη μη εναντίωσή της στην Γαλλία[12].

Στην πραγματικότητα, ο Βίσμαρκ επέλεξε να ακολουθήσει πιστά μια αμυντική πολιτική διατήρησης του status quo δεδομένου του γεγονότος ότι ορθώς είχε αντιληφθεί ότι ο γερμανικός στρατός είχε κατακτήσει μέχρι το 1871 εκείνον τον ορισμένο αριθμό εδαφών που δεν θα προκαλούσε την αντίδραση των Μεγάλων Δυνάμεων (πρωτίστως των ομόρων της δυνάμεων Γαλλίας και Ρωσίας) και, κατ' εξακολούθησιν, τον πόλεμο μεταξύ αυτών ο οποίος θα έβρισκε κατά το πέρας του τη νεοσύστατη Γερμανία στον κατάλογο των ηττημένων[13]. Ακόμη και αν αναλογισθεί κανείς ότι η Γερμανική Αυτοκρατορία αποτελεί όχι μόνο το τέκνο της αγαστής συνεργασίας του Πρωσικού μιλιταριστικού και αυταρχικού κράτους και των κύκλων της νέας βιομηχανικής και εμπορικής φιλελεύθερης μπουρζουαζίας αλλά και τον κληρονόμο τριών ενδόξων πολέμων, όπως ευλόγως αναφέρει ο Γερμανός ιστορικός Fritz Fischer[14], πρέπει να συνυπολογίσει ότι δεν διέθετε την απαραίτητη ισχύ ούτως

9 Χάλφορντ Τζ. Μάκιντερ, *«Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 291,292.

10 Hans J. Morgenthau, *«Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών: ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018, σελ. 282.

11 Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 149.

12 Έμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968, σελ. 489, 490.

13 John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 377,378.

14 Fritz Fischer, *"Germany's Aims in the First World War"*, W.W. Norton & Company, INC., New York 1967, p. 3,7.

ώστε η κατίσχυση αυτής έναντι των υπολοίπων δυνάμεων να ήτο εφικτή, ακόμη και αν είχε τον ισχυρότερο στρατό στην Ευρώπη[15].

Εν κατακλείδι, η βισμαρκική τακτική άσκησης διπλωματίας διά των αρχών της Realpolitik διαφαίνεται να έχει πλήρη και σαφή γνώση της αδηρίτου πραγματικότητος της γεωγραφίας και, δεδομένου αυτής, η Γεωστρατηγική του Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ έρεπε κατά κύριο λόγο α) στην κυριαρχία επί την οριζομένη γεωγραφική έκταση ως «Μεσευρώπη» μέσω της συμμάχου Αυστροουγγαρίας αλλά και με συνθήκες και, όπως προαναφέρθηκε, β) στην *«απόδρασιν από την κατάστασιν [...]στρατηγικής περικυκλώσεως («Einkreisung»), η οποία αποτελεί την έμμονον ιδέαν των Γερμανών ιθυνόντων, διά της αναζητήσεως συμμάχων»*[16]. Κατά συνέπεια, η ροπή αυτή δύναται να ερμηνευθεί μέσω της, κατά τον ιστορικό Γκόλο Μαν, ασίγαστης επιθυμίας των Γερμανών να δραπετεύσουν από τη μεγάλη τους φυλακή (η περίφημη Mittellage)[17] η οποία, ωστόσο, εξεφράσθη τεχνηέντως επί της περιόδου του Καγκελαρίου Βίσμαρκ με την χρήση των συμμαχιών και την προάσπιση της ισορροπίας ισχύος.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1890 η εξισορροπητική πολιτική του Βίσμαρκ, με την εφαρμογή της οποίας κατόρθωσε να οικοδομήσει συμμαχίες οι οποίες κρατούσαν διαιρεμένους τους εν δυνάμει αντιπάλους της, πλησίαζε στην δύση της. Η άνοδος στην εξουσία του νεαρού Γουλιέλμου ΙΙ το έτος 1888 σηματοδότησε την εκ βάθρων αλλαγή της γερμανικής διπλωματίας η οποία, πλέον, εβασίζετο στην άσκηση αποικιακής πολιτικής πέρα των ευρωπαϊκών συνόρων αποσκοπώντας στην εξέλιξή της σε παγκόσμια δύναμη[18]. Η ρήξη μεταξύ των δύο ανδρών δεν άργησε να έρθει. Αφορμή στάθηκε η άρνηση του Αυτοκράτορος Γουλιέλμου ΙΙ[19] να ανανεώσει την Συνθήκη με την Ρωσία, την οποία αντιθέτως ο Βίσμαρκ, ως γνήσιο τέκνο του, έκρινε απαραίτητη για την «αντασφάλεια προς Ανατολάς»[20]. Συγκεκριμένα, στην αίτηση της παραιτήσεώς του, της οποίας ο Αυτοκράτορας ουδέποτε επέτρεψε την

[15] John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 380.

[16] Ηλίας Ι. Ηλιόπουλος, *«Διεθνείς Σχέσεις της Τουρκίας 1935-1945: Η Ημισέληνος μεταξύ Βρεττανικού Λέοντος, Γερμανικής Σβάστικας και Ρωσσικής Άρκτου»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 80,81.

[17] Ρόμπερτ Ντ. Κάπλαν, *«Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας»*, Εκδόσεις Μελάνι, Αθήνα 2016, σελ.37, 38.

[18] Hasan Celal Güzel, C. Cem Oguz, Osman Karatay, *"The Turks"*, Vol. 4, Yeni Türkiye Publications, Ankara 2014, p. 305.

[19] Σύμφωνα με το υποβληθέν από τον Υπουργό Εξωτερικών Friedrich von Holstein σχετικό συμπέρασμα: *«[...]μονάχα την Ρωσία ωφελεί αυτή η Συνθήκη, ενθαρρύνοντάς την να δημιουργήσει μια κρίση στην Ανατολή, οπότε η Γαλλία απερίσπαστη θα επιτεθεί εναντίον της Γερμανίας»*, Έμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968, σελ. 534.

[20] Έμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968, σελ. 528,529.

δημοσίευση λόγω της θελήσεώς του να επικρατήσει η άποψη της αποχώρησης του Σιδηρού Καγκελαρίου για λόγους υγείας, ο Βίσμαρκ αναφέρει τα κάτωθι: *«Δεδομένης της αφοσιώσεώς μου εις την υπηρεσίαν του Βασιλικού Οίκου και της Υμετέρας Μεγαλειότητος, και δεδομένης της μακράς μου παραμονής εις εν αξίωμα εις το οποίον επίστευον ότι θα παρέμενον ακόμη επί πολλού, μου είναι λίαν οδυνηρόν να στερηθώ των συνήθων σχέσεων μετά της Υμετέρας Μεγαλειότητος και ν' απομακρυνθώ από όλην εν γένει την πολιτικήν ζωήν του Ράιχ και της Πρωσίας. [...] δύναμαι να υποθέσω, ότι η αίτησίς μου αυτή, ανταποκρίνεται προς τας ευχάς της Υμετέρας Μεγαλειότητος και συνεπώς δικαιούμαι να είμαι βέβαιος ότι θα γίνει ευμενώς δεκτή. Θα είχον ήδη υποβάλλει την παραίτησιν αυτή από πολλού, εάν δεν είχον την εντύπωσιν ότι η Υμετέρα Μεγαλειότητα επιθυμεί να χρησιμοποιήση την πείραν και τας ικανότητας ενός πιστού θεράποντος των προγόνων της»*[21]. Η πτώση του Βίσμαρκ σηματοδότησε την έναρξη της διαμορφώσεως της κατάλληλης συγκυρίας για την εμφάνιση και εδραίωση του γερμανικού ιμπεριαλισμού.

Ο Φρίντριχ Ένγκελς στο βιβλίο του *«Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους»* αναφέρεται στον γερμανικό λαό χαρακτηρίζοντάς τον *«βάρβαρο»* και, επεξηγηματικώς προς την χρήση του παραπάνω προσδιορισμού, υποστηρίζει ότι *«Πράγματι, μόνο βάρβαροι είναι ικανοί να ανανεώσουν ένα κόσμο που υποφέρει από ετοιμοθάνατο πολιτισμό»* αναφερόμενος στο γεγονός της εισβολής των γερμανικών φύλων στην ήδη εξασθενημένη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και την διαμόρφωση του γερμανικού κράτους[22]. Θα ήτο δυνατόν κανείς να ισχυριστεί ότι ως «βάρβαρος» ο, ηλικιωμένος πια, Βίσμαρκ αποπειράθηκε διά της Realpolitik να εκσυγχρονίσει τον παλαιό κόσμο της Ιεράς Συμμαχίας του Αυστριακού Καγκελαρίου Μέτερνιχ μέσω της δημιουργίας του Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ. Εντούτοις, ως «βάρβαρος» θα ηδύνατο να λογισθεί και ο Αυτοκράτωρ Γουλιέλμος ΙΙ ο οποίος, όμως, δεν επιθυμούσε την ενγκελιανή *«ανανέωση»* αλλά τον ολοκληρωτικό μετασχηματισμό του παγκοσμίου status quo και την αναθεώρηση αυτού. Πράγματι, ο νέος Κάιζερ είχε ορίσει ως σκοπό της Weltpolitik την εξασφάλιση για την Γερμανία *«μίας θέσης υπό τον ήλιον»*[23] διά

[21] ibid, σελ. 530, 531.
[22] Φρίντριχ Ένγκελς, *«Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2013, σελ. 193
[23] Fritz Fischer, *"Germany's Aims in the First World War"*, W.W. Norton & Company, INC., New York 1967, p. 7.

της εδαφικής και οικονομικής επεκτάσεως[24]. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι, παρά το γεγονός ότι η πραγματιστική πολιτική του Βίσμαρκ επικεντρώθηκε επιτυχώς επί 20 συναπτά έτη στην διατήρηση και όχι τη μεταβολή της ισορροπίας ισχύος, η διπλωματία του Γουλιέλμου ΙΙ ακολούθησε άλλη ατραπό, εκείνη της πρόκλησης και της απειλής χρήσης βίας με σκοπό την επέκταση[25].

Κατά το ύστερο του 19ου αιώνος, η σημειουμένη με ταχυτάτους ρυθμούς εκβιομηχάνιση της γερμανικής οικονομίας αποτέλεσε έναν ακόμη παράγοντα που οδήγησε στην άσκηση μιας τέτοιας πολιτικής από τη νέα ιθύνουσα πολιτική τάξη με πρωτεργάτη τον Γουλιέλμο ΙΙ. Αναλυτικότερα, μεταξύ των ετών 1880 και 1913, δηλαδή προ της έκρηξης της θρυαλλίδος του Μεγάλου Πολέμου, το γερμανικό μερίδιο της παγκοσμίου βιομηχανικής παραγωγής ξεπέρασε το μερίδιο της Μεγάλης Βρετανίας[26], αποτέλεσμα το οποίο οφείλει τα μέγιστα στην παράλληλη οργάνωση του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος (δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαιδεύσεως) με σκοπό την επικέντρωση σε ζητήματα εφαρμοσμένων επιστημών και μηχανολογίας[27]. Η γοργή αυτή ανάπτυξη της οικονομίας, της βιομηχανίας και του εμπορίου συναποτελούσαν τους κλάδους επί των οποίων εστηρίχθη η παραγωγή του πολεμικού υλικού, δεδομένου ότι από την εποχή του Βίσμαρκ έως και τον Γουλιέλμο ΙΙ η Γερμανία είχε μετατραπεί από αμιγώς αγροτική σε κυρίαρχη βιομηχανική δύναμη της ευρωπαϊκής ηπείρου[28].

Η πραγματικότης αυτή οδήγησε αβιάστως στην άσκηση εντόνου πιέσεως εκ μέρους του ισχυρού βιομηχανικού κεφαλαίου της χώρας προς την πολιτική ηγεσία με σκοπό την συστηματική συγκρότηση ενός ενιαίου Μείζονος Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (Wirtschaftlicher Europäischer Grossraum) οι χώρες του οποίου θα προμηθεύουν το Γερμανικό Ράιχ με πρώτες ύλες και αντίστοιχα θα εμπορεύονται τα γερμανικής προελεύσεως βιομηχανικά αγαθά[29]. Βάσει των ανωτέρω ιδρύθηκε το 1894 η Παγγερμανική Ένωση

[24] Σχετικώς με τους φιλοδόξους στόχους της Γερμανίας, όρα Fritz Fischer, *“Germany’s Aims in the First World War”*, ”, W.W. Norton & Company, INC., New York 1967, p. 103,104,105,106.

[25] John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 376,377.

[26] Paul Bairoch, *“International Industrialization Levels from 1870 to 1980”*, Journal of Europeans Economic History, Vol. 11, Iss. 2, Rome 1982, p. 292.

[27] Alexander Watson, *“Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914-1918”*, Penguin Books, United Kingdom 2015, p. 35.

[28] Έρνο Γκόντος, *«Ο Α’ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Προϊστορία του (1870-1918)»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016, σελ. 40.

[29] Ηλίας Ι. Ηλιόπουλος, *«Διεθνείς Σχέσεις της Τουρκίας 1935-1945: Η Ημισέληνος μεταξύ Βρεττανικού Λέοντος, Γερμανικής Σβάστικας και Ρωσσικής Άρκτου»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 81,82,83, 84,85.

(Alldeutsche Verband, το 1891, αρχικώς υπό την ονομασία Εθνική Γερμανική Ένωση) μέσω της οποίας βρήκε τρόπο έκφρασης το υπερεθνικιστικό κίνημα της χώρας (οι, κατά τον P. Walkenhorst, οπαδοί του radikaler Nationalismus) του οποίου η δράση όρισε και τα ερείσματα της Weltpolitik του Γουλιέλμου ΙΙ[30]. Στην κίνηση αυτή συμμετείχαν όχι μόνο επιφανείς Γερμανοί εθνικιστές του ακαδημαϊκού χώρου αλλά και πληθώρα εκπροσώπων Πρώσσων ευγενών, βιομηχάνων και μελών του στρατού[31]. Χαρακτηριστικά παραδείγματα μελών της παγγερμανικής Ενώσεως από το πεδίο της βιομηχανίας αλλά και τον τραπεζικο-οικονομικό χώρο υπήρξαν ο Γκούσταβ Κρούπ, ο πατέρας του επονομαζομένου και ως «βασιλέως των κανονιών» και ιδιοκτήτη της ομωνύμου βιομηχανίας οχημάτων και όπλων Άλφρεντ Κρούπ, αλλά και ο διοικητής της γερμανικής τραπέζης Deutsche Bank κατά την χρονική περίοδο 1870-1900, Γκέοργκ Βίλχελμ φον Ζίμενς, ο οποίος ήτο ο δευτερότοκος υιός του ιδρυτού της εταιρείας Ζίμενς, ονόματι Έρνστ Βέρνερ φον Ζίμενς. Διόλου τυχαία, άλλως τε, δεν είναι η πραγματικότης ότι ο Γκέοργκ φον Ζίμενς σε ένα άρθρο του εν έτι 1900 με τίτλο *«On the National Importance of the Bourse»* τόνιζε την ανάγκη ενός πολέμου ώστε, έπειτα, να δημιουργηθεί ένα ισχυρό Χρηματιστήριο μιας μεταπολεμικής Γερμανίας της οποίας κύριο χαρακτηριστικό θα ήτο η αυτάρκεια[32].

Επομένως, η «πατριωτική» στάση των εκπροσώπων της βαριάς βιομηχανίας και της οικονομίας ερχομένη σε άρρηκτη σύνδεση με το πρόγραμμα της Παγγερμανικής Ενώσεως, στο οποίο περιλαμβάνοντο οι στόχοι τόσο της χωρικής επεκτάσεως του γερμανικού κράτους όσο και της ενισχύσεως του στόλου αλλά και της προωθήσεως του Γερμανισμού (Deutschtum)[33], υφίσταντο ως καθοριστικοί παράγοντες οι οποίοι συνεδημιούργησαν την νέα ομάδα, εκείνη τον Παγγερμανιστών εθνικιστών, η οποία έμελλε να ασκήσει τεραστία επιρροή επί τη χαράξει της Weltpolitik. Οι γερμανικές βλέψεις επί των υπερποντίων εδαφών και η θέληση για μετατροπή της Γερμανίας σε δρώντα παγκοσμίου βεληνεκούς και ισαξίου με τις υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις έθεταν ως πρωταρχική απαίτηση την επιτακτική υιοθέτηση Ναυτικής Στρατηγικής στο επίκεντρο της οποίας είχε τεθεί η

30 Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ.493, 494,495.

31 Έρνο Γκόντος, *«Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Προϊστορία του (1870-1918)»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016, σελ. 45.

32 Fritz Fischer, *"Germany's Aims in the First World War"*, W.W. Norton & Company, INC., New York 1967, p. 17.

33 Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 495.

οργάνωση ισχυρού πολεμικού ναυτικού στόλου αντάξιου με εκείνον της Γηραιάς Αλβιώνος. Καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη αυτή διαδραμάτισε η εντονότατη επίδραση που ασκήθηκε στη στρατηγική σκέψη του Γουλιέλμου ΙΙ και των Παγγερμανιστών της ωκεανοκεντρικής προσεγγίσεως περί ναυτικών δυνάμεων του Άλφρεντ Θάγιερ Μάχαν σύμφωνα με την οποία η ναυτική ισχύς υπήρξε ιστορικώς ο πλέον καθοριστικός παράγων κατά τη μακραίωνη διάρκεια των διακρατικών ανταγωνισμών, λόγω του γεγονότος ότι η θαλάσσιες δίοδοι αποτελούν τη μεγάλη οδό μεταφοράς αγαθών, με αποτέλεσμα να ορίζεται η απόκτηση καθολικής υπεροχής[34] στην θάλασσα έναντι των εχθρικών ναυτικών δυνάμεων ως αυτοσκοπός[35]. Η δημιουργία ενός ισχυρού γερμανικού στόλου υπήρξε στρατηγικός στόχος της Weltpolitik ώστε να επιτευχθεί ο εξαναγκασμός της Μεγάλης Βρετανίας (των Αγγλοσαξονικών υπερσυστημικών δρώντων γενικότερα), της «μείζονος απειλής», σε αναγνώριση της συγκυριαρχίας στις θαλάσσιες μάζες με την Γερμανία. Λαμβάνοντας, τοιουτοτρόπως, ιδιαιτέρως υπ' όψιν την ρήση του Αμερικανού πολιτικού Τζον Ράντολφ του Ροανόκε *«μόνο η ισχύς μπορεί να περιορίσει την ισχύ»*, άποψη την οποία ενστερνίζεται και ο ρεαλιστής Μόργκενταου, υποστηρίζοντας το αναπόφευκτο της συγκρούσεως[36]. Δύναται κανείς να διατυπώσει την θέση ότι ο εμπνευστής αυτής της πολιτικής, Άλφρεντ φον Τίρπιτς, επεδόθη σε έναν ξέφρενο ναυτικό εξοπλισμό με σκοπό την υπεράσπιση της πολιτικής αποικισμού και οικονομικής διεισδύσεως με την υποστήριξη και του Καγκελαρίου Μπίλοβ διά της ψηφίσεως των ναυτικών νόμων του 1898 και 1900, εξελίσσοντας την Γερμανία σε αδυσώπητο εχθρό της Μεγάλης Βρετανίας[37]. Αξίζει, ωστόσο, να υπογραμμισθεί ότι, παράλληλα με το αίτημα για την προετοιμασία ενός μαχίμου στόλου, υπήρξε και η πάγια ανάγκη ενισχύσεως του στρατού[38] η οποία εντάθηκε ακόμη περισσότερο ύστερα από την γαλλορωσική προσέγγιση του 1894. Προϊούσης της επιβεβλημένης από την συγκυρία της περιόδου ανάγκης ενός ισχυρού και

---

[34] Σε αντίθεση με την άποψη του Μάχαν, ο Βρετανός δημοσιογράφος και πολιτικός σερ Νόρμαν Έιντζελ είχε χαρακτηρίσει στο έργο του *The Great Illusion* τις αξιώσεις αυτές ως *«σκανδαλώδεις ανοησίες»,* θεωρώντας ότι οι -κατά τον ίδιο- φιλοπόλεμες και ντετερμινιστικές τάσεις των Μάχαν και Μάκιντερ (και Σπάικμαν μεταγενεστέρως) οφείλονταν στο ότι εκλάμβαναν τα έθνη και τις αυτοκρατορίες ως πιο αληθινά απ' ότι το άτομο. Εντούτοις, η θεώρηση του Έιντζελ περί του παραλόγου του πολέμου και του ανταγωνισμού εγνωστοποιήθη μόλις 5 χρόνια πριν την έκρηξη του Μεγάλου Πολέμου. Ρόμπερτ Ντ. Κάπλαν, *«Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας»*, Εκδόσεις Μελάνι, Αθήνα 2016, σελ. 224,225.

[35] Alfred Thayer Mahan, *"The Influence of Sea Power Upon History: 1660-1783"*, Dover Publications, USA 1987, p.25,29.

[36] Ρόμπερτ Ντ. Κάπλαν, *«Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας»*, Εκδόσεις Μελάνι, Αθήνα 2016, σελ. 87,88.

[37] Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 208,209,210.

[38] Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 496.

αξιόμαχου γερμανικού στρατεύματος, εστηρίχθη κατά την εκπνοή του 19ου αιώνος το στρατηγικό σχέδιο περί εδαφικής επεκτάσεως προς Ανατολάς με απώτερο στόχο την κάθοδο προς τις θερμές θάλασσες και την δημιουργία ενός εμπορικού άξονος με ενοποιητικό ρόλο μεταξύ της Κεντρικής Ευρώπης και του Περσικού Κόλπου. Προς την υλοποίηση του προαναφερομένου σχεδίου εκρίνετο απαραίτητη η οικονομική διείσδυση στα κράτη της Μεσευρώπης και η επακόλουθη κηδεμονία του γεωγραφικού αυτού χώρου (κατά το πρότυπο του γερμανικού ρητού *«Dem Handel folgt die Flagge»*) καθώς και η δημιουργία του σιδηροδρομικού δικτύου Βερολίνου-Βαγδάτης[39], κατά την, ρατσελιανής επινοήσεως, Γεωγραφία των Μεταφορών (Verkehr).

Κατ' αυτόν τον ευφυέστατο τρόπο, η οικονομική παρείσφρηση στην περιοχή της Mitteleuropa διά της διεξαγωγής εμπορίου και της διακομιδής αγαθών συνιστά την αυτόματη λειτουργία της γεωγραφικής αυτής περιοχής για τον γερμανικό δρώντα ως την «Κερκόπορτα» του Περιφερειακού Δακτυλίου η οποία επρόκειτο να του προσφέρει την πολυπόθητη δίοδο προς τις θερμές θάλασσες ενώ, συνάμα, τίθεται υπό ολοκληρωτική αμφισβήτηση η παγκόσμια κυριαρχία του αγγλοσαξονικού δρώντα εφόσον, κατά το θεώρημα του Σπάικμαν *«Όποιος ελέγχει το Κρηπίδωμα (Rimland) ελέγχει την Ευρασία˙ όποιος ελέγχει την Ευρασία ελέγχει το πεπρωμένο του Κόσμου»*[40]. Η δυνατότητα προσβάσεως μιας, ανήκουσας στο Heartland, δυνάμεως / δρώντος στη Μεσόγειο και τον Περσικό Κόλπο κι από εκεί στις μεγάλες θαλάσσιες μάζες, τους ωκεανούς, διά της διαρρήξεως του Rimland (από την δύναμη αυτή) σηματοδοτεί για τον Σπάικμαν την πλήρη αποσταθεροποίηση του παγκοσμίου γίγνεσθαι ανακατανομής ισχύος. Σε μια παραδοχή του, ο Αμερικανός γεωγράφος και θεωρητικός της στρατηγικής αναφέρει ότι η Γερμανία *«μπορούσε να πάρει τον έλεγχο του ευρωπαϊκού Κρηπιδώματος και, στην συνέχεια, να επεκταθεί και σε άλλα μέρη μέσω διαφόρων συνδυασμών κατακτήσεων και συμμαχιών, με την χρήση της ναυτικής ανωτερότητος και ενός δικτύου ναυτικών [...] βάσεων πέριξ της Ευρασίας»*[41]. Προς καθολική αντιστοιχία της παρατιθέμενης πεποιθήσεως του Σπάικμαν με την γερμανική Weltpolitik του Γουλιέλμου ΙΙ, το Γερμανικό Ράιχ με τη μετατροπή του σε Ναυτική Δύναμη, διά της ναυπηγήσεως ισχυρού πολεμικού στόλου (του πολυπόθητου Kaiserliche Marine), έπρεπε να ανακαλύψει μέσω της παράλληλης εδαφικής προεκτάσεως προς Ανατολάς και την κηδεμονία της Μεσευρώπης μια νέα φυσική έξοδο προς τις ανοιχτές θάλασσες πέρα από την υπό βρετανικό

[39] ibid, σελ. 498.
[40] Nicholas J. Spykman, *"Η Γεωγραφία της Ειρήνης»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ. 16.
[41] Nicholas J. Spykman, *"Η Γεωγραφία της Ειρήνης»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ. 17.

έλεγχο Βόρεια Θάλασσα[42]· η λύση ευρέθη με τον εντοπισμό στον Ευρασιατικό χάρτη, από τους ιθύνοντες της γερμανικής παγκοσμίου πολιτικής, των απολήξεων της περιλαλήτου Μεσευρώπης προς Νότο: της Ανατολικής Μεσογείου και του Περσικού Κόλπου.

Ο Friedrich Ratzel και η Weltpolitik: Ο αγώνας για τον Χώρο

Η κατόπιν εμμέσων πιέσεων παραίτηση του Καγκελαρίου Όττο φον Βίσμαρκ σε άρρηκτο συνδυασμό με την επακόλουθη απόσυρσή του από το προσκήνιο του γερμανικού πολιτικού περιβάλλοντος έδωσε ιδιαιτέρα ώθηση στην όλο και πιο ηχηρή έκφραση του γερμανικού εθνικιστικού κινήματος, με αποτέλεσμα την ίδρυση της Παγγερμανικής Ενώσεως κατά το έτος 1894. Ανάμεσα στα σημαίνοντα μέλη της **Alldeutsche Verband** συγκαταλεγόταν ο μεγάλος Γερμανός γεωγράφος και εισηγητής του επιστημονικού κλάδου της Πολιτικής Γεωγραφίας, Φρίντριχ Ράτσελ[43]. Συμφώνως προς την αναφορά εν τω προηγουμένω κεφαλαίω, οι παγγερμανικές αντιλήψεις ασκούσαν εντονοτάτη επίδραση στους πρωταγωνιστές της γερμανικής πολιτικής ζωής της μετα-βισμαρκικής περιόδου, με συνέπεια την θερμή υποστήριξη της θεωρίας ότι ο Παγγερμανισμός, ως φιλοσοφικό και πολιτικό κίνημα, κορυφώθηκε διά της **Weltpolitik** του Γουλιέλμου ΙΙ, του σημαντικότερου πολιτικού εκφραστή της (πριν την εμφάνιση, βεβαίως, του Αδόλφου Χίτλερ)[44]. Ο Ράτσελ, όντας ο πατέρας της Πολιτικής Γεωγραφίας, της μεταγενεστέρως ονομαζομένης από τον Ρούντολφ Κέλεν Γεωπολιτικής, συνέβαλε τα μέγιστα στην δόμηση της συνείδησης του νέου γερμανικού εθνικισμού ο οποίος, κατά την άποψη των πανεπιστημιακών της περιόδου εκείνης (μεταξύ των οποίων και ο Ράτσελ), πρέσβευε ότι η εποχή του ειρηνικού ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών είχε οριστικώς παρέλθει[45]. Συν τοις άλλοις, το σύνολο των εξεχόντων της ακαδημαϊκής διανόησης και η επικρατούσα άποψη μεταξύ των απετέλεσε την φωνή και την έκφραση εκείνων των παραγόντων εντός του Γερμανικού Ράιχ οι οποίοι υποστήριζαν ακραδάντως τις αρχές και τα ιδεώδη του ιμπεριαλισμού και του νεομερκαντιλισμού ως τις κινητήριες δυνάμεις της νέας

[42] Ηλίας Ι. Ηλιόπουλος, *«Ιστορία, Γεωγραφία και Στρατηγική της Ναυτικής Ισχύος: Εισαγωγή στις θεμελιώδεις έννοιες»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2010, σελ. 111.
[43] Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 495.
[44] Henry Morgenthau, *«Τα μυστικά του Βοσπόρου»*, Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα 1994, σελ.40.
[45] Fritz Fischer, *"Germany's Aims in the First World War"*, W.W. Norton & Company, INC., New York 1967, p.8.

γερμανικής διπλωματίας, ασκώντας πιέσεις[46] όχι μόνο για την άσκηση αποικιακής πολιτικής αλλά, κυρίως, για έναν ηπειρωτικό προς Ανατολάς επεκτατισμό[47].

Ο Φρίντριχ Ράτσελ φρόντισε μετ' επιμελείας μέσω του συγγραφικού του έργου να καταστήσει σαφείς τις θέσεις του σχετικά με την Γερμανία και το ζήτημα επεκτάσεώς της. Στο έργο του *Γερμανία: Εισαγωγή στην Επιστήμη της γενέτειρας χώρας* (1898) αναφέρει μεταξύ άλλων σχετικώς με την πολιτική του Βίσμαρκ ότι *«[...]η οικοδόμηση του Ράιχ δεν σήμαινε ακόμη την ενοποίηση της Γερμανίας»*, καθώς υφίστατο εντονοτάτη η ανάγκη πατάξεως των επί μέρους τοπικισμών (Lokalpatriotismus), ενώ τέσσερα χρόνια νωρίτερα (1894) στο *Έθνη και Χώροι* τονίζει ευδιακρίτως ότι *«Το Γερμανικό Ράιχ είναι το επιστέγασμα μιας επισχετικής πολιτικής»* θέτοντας την αρχή του ρατσελιανού δόγματος[48]. Συνεπικουρικά προς τα ανωτέρω, ο γεωγράφος σπεύδει να τονίσει στο «*Η Θάλασσα, πηγή ισχύος των Εθνών*» (1900) την υψίστη σημασία της οργανώσεως ενός αξιόμαχου και ισχυροτέρου της Αγγλίας γερμανικού στόλου (ο οποίος, κατά τον ίδιο, ευρίσκετο σε πτωτική τάση) γεγονός το οποίο αρχικώς θεραπεύει με διεξοδικό τρόπο και στη μνημειώδη πραγματεία του *Πολιτική Γεωγραφία* (1897), στηρίζοντας έτσι μετά του ακαδημαϊκού του υποβάθρου τις πολιτικές αποφάσεις του Ναυάρχου φον Τίρπιτς περί μετατροπής της Γερμανίας σε θαλάσσια δύναμη[49]. Ο αγώνας κατά της βρετανικής κυριαρχίας στις θάλασσες αποτελεί για τον γεωγράφο πρώτιστο σκοπό της γερμανικής παγκοσμίου εμβελείας πολιτικής, καθώς θέτει στον αγώνα αυτό το Ράιχ επικεφαλής των ευρωπαϊκών ηπειρωτικών εθνών, χάρη στην κεντρική του θέση[50].

Εντούτοις, ο Φρίντριχ Ράτσελ, ακόμη και αν εξόπλισε την Weltpolitik του Γουλιέλμου ΙΙ με τα απαραίτητα θεωρητικά θεμέλια «νομιμοποίησης», δεν ξέχασε να επιστήσει την προσοχή στο νόημα της χερσαίας επεκτάσεως. Πράγματι, ο ίδιος εισήγαγε με το συγγραφικό έργο του τον όρο του Ζωτικού Χώρου (Lebensraum), του οποίου πραγματικός εμπνευστής υπήρξε ο προγενέστερός του Γερμανός οικονομολόγος Φρίντριχ Λιστ ο οποίος υπεστήριζε ότι η πρόοδος της Γερμανικής οικονομίας ηξαρτάτο από μια

[46] ibid.
[47] Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 496.
[48] Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 102,103.
[49] Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 103,104.
[50] ibid, σελ. 105.

εκτεταμένη περιοχή μεταξύ της Βορείου και Βαλτικής Θαλάσσης μέχρι την Αδριατική και τον Εύξεινο Πόντο[51]. Στην γεωγραφική αυτή οριοθέτηση του Ζωτικού Χώρου εστηρίχθη στα χρόνια του Μεγάλου Πολέμου ο Φρίντριχ Νάουμαν και ο Καρλ Χαουσχόφερ ώστε να ορίσει την γεωγραφική περιοχή της Μεσευρώπης, με σκοπό την συγκεκριμενοποίηση των επεκτατικών στόχων του γερμανικού ιμπεριαλισμού[52].

Τα εδαφικά συμφέροντα της Γερμανίας επί τη γεωγραφική περιοχή της Μεσευρώπης, κατά τον Karl Haushofer. (πηγή: Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί του Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017)

Ειδικότερα, από την συνολική προσέγγιση της ρατσελιανής πραγματείας αποδεικνύεται η ασκηθείσα επιρροή προς τον Γερμανό γεωγράφο εκ μέρους της θεωρίας του Δαρβινισμού με συνέπεια την βιολογική θέαση της γεωγραφίας στην οποία το επικρατούν χαρακτηριστικό είναι η συνεχής εναλλαγή των συνόρων, αναλόγως της συστολής ή της διαστολής των εθνών που τα συγκροτούν, αντιμετωπίζοντας τα κράτη ως ζωντανούς οργανισμούς[53]. Αυτή η ιδέα του οργανικού-βιολογικού κράτους το οποίο ρέπει προς επέκταση (διαστέλλεται) αναλόγως των «φυσικών» του αναγκών διαπερνά ολόκληρη την κοσμοθεωρητική αντίληψη του Φρίντριχ Ράτσελ, επί τη

[51] Russel H. Fifield, *"Geopolitics at Munich"* στο Department of State, *"Bulletin"*, Vol. XII, No. 289, Washington D.C. 1945, p. 1154.
[52] ibid.
[53] Ρόμπερτ Ντ. Κάπλαν, *«Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας»*, Εκδόσεις Μελάνι, Αθήνα 2016, σελ. 177.

βάσει της οποίας «νομιμοποιήθηκε» η Weltpolitik του Γουλιέλμου ΙΙ και του ιθύνοντος επιτελείου του. Αξιοσημείωτο είναι, αναμφιβόλως, το γεγονός ότι ο Φρίντριχ Ράτσελ κατέτασσε το Δεύτερο Γερμανικό Ράιχ στην τάξη των κρατών που διανύουν την «νεανική περίοδο» επί τη φάσει της οποίας πραγματοποιείται μια διαρκής διαδικασία συστολής και διαστολής σε έναν ορισμένο Χώρο (Raum) ώστε να επέλθει η, κατά τον καθηγητή Διεθνών Σχέσεων Martin Wight, «στατική ισορροπία ισχύος» μεταξύ του Ράιχ και των ανταγωνιστριών του δυνάμεων[54].

Στο κολοσσιαίο πόνημά του ονόματι *Lebensraum*, ο Γερμανός Γεωπολιτικός και Γεωστρατηγιστής αναφέρει ότι *«ένας λαός, μια εθνότης, ένα είδος εξαπλώνεται μόνον μέσω εποικισμού»* δίχως, ωστόσο, να αφήνει να εννοηθεί ότι ο αυτός «εποικισμός» δύναται να πραγματωθεί μόνο με την κατάκτηση αλλά, κυρίως, με την *«διεύρυνση και επέκταση περιοχών οικονομικής, εμπορικής και πολιτισμικής επιρροής»*[55]. Την περιοχή του ιδιότυπου αυτού «εποικισμού» ο Φρίντριχ Ράτσελ τεχνηέντως αποκαλεί *«περιοχήν επεκτάσεως»* και, δεδομένης της εμφανιζομένης αντιφάσεως μεταξύ της *«κινήσεως της ζωής»* και του *«αμεταβλήτου γήινου χώρου»*, προκύπτει αβιάστως ο διαρκής αγώνας για χώρο, η πάλη δηλαδή μεταξύ των λαών εξαιτίας της αίσθησης περιορισμού με μοναδικό σκοπό την εξασφάλιση χώρου (Der Kampf um Raum)[56]. Αλήθεια, σε ποια άλλη πολιτική θα μπορούσε να αντικατοπτριστεί η ρατσελιανή αυτή θεώρηση πέρα από την παγκόσμια πολιτική του Γουλιέλμου ΙΙ της μεταβισμαρκικής Γερμανίας; Είναι εμφανές ότι τόσο στην ιθύνουσα γερμανική πολιτική ελίτ της μετά τον Σιδηρούν Καγκελάριο εποχής όσο και στις εγχώριες κινητήριες δυνάμεις οι οποίες και ασκούσαν δριμυτάτη επίδραση στην πρώτη, πίστευαν αυτό το οποίο πρέσβευε και ο (υπό «δαρβινική» επιρροή) Ράτσελ: ότι ο *«αγώνας για τον χώρο»* ταυτίζεται απολύτως με τον *«αγώνα για ύπαρξη»* εφόσον από τον χώρο εξαρτώνται τα υπόλοιπα μεγέθη (παραδείγματος χάριν: η τροφή, οι πρώτες ύλες) που εξασφαλίζουν την ύπαρξη (και την ευημερία)[57]. Για την κατανόηση της παραπάνω συλλογιστικής θα ήτο πρέπον να συνεξετασθεί το κοινωνικό γίγνεσθαι της Γερμανίας εκείνης της περιόδου μαζί με την ρατσελιανή θέση. Στο διάστημα των τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνος η οικονομία, η βιομηχανία και το εμπόριο αναπτύχθηκαν με λίαν γοργούς ρυθμούς ενώ οι

[54] Ιωάννης Θ. Μάζη, *«Μεταθεωρητική Κριτική Διεθνών Σχέσεων και Γεωπολιτικής: Το νεοθετικιστικό πλαίσιο»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012, σελ. 301,701,702.

[55] Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Ο Ζωτικός Χώρος του Φρειδερίκου Ράτσελ»*, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα 2014, σελ. 67,68.

[56] ibid, σελ. 68,69.

[57] ibid, σελ. 236,237.

πόλεις και οι βιομηχανικές ζώνες (με αναπόσπαστο παράδειγμα την περιοχή του Ρουρ) μεγάλωσαν ιδιαιτέρως[58]. Η ακολουθηθείσα της αποχωρήσεως του Βίσμαρκ οικονομική απογείωση, της οποίας τα θεμέλια είχαν ήδη τεθεί, ευλόγως δημιούργησε την ανάγκη στους εκπροσώπους του εγχωρίου δευτερογενούς τομέα για αναζήτηση νέων αγορών. Συνεπώς, προσαρμόζοντας τοιουτοτρόπως τα λεγόμενα του Φρίντριχ Ένγκελς στην δεδομένη οικονομικοκοινωνική συγκυρία, κατά τα οποία *«οι βιομηχανικοί πρόοδοι θα έφταναν για να αποδείξουν τον ταχύτατα αυξανόμενο αριθμό του πληθυσμού»*[59], είναι σαφές ότι οι ιθύνοντες της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής θεωρούν ως αναφαίρετο δικαίωμα του «νεαρού» τους κράτους την πρόσκτηση των απαραιτήτων για την βιολογική του εξέλιξη εκτάσεων αναλογικώς με την πληθυσμιακή αύξηση[60] η οποία ήτο, όπως προανεφέρθη, ραγδαία. Δι' αυτόν, λοιπόν, τον επουσιώδη λόγο το Δεύτερο Γερμανικό Ράιχ αντιμετωπίζετο από τον Γουλιέλμο ΙΙ (και τους υποκινητές του αντιστοίχως) ως το, κατά τον Ράτσελ, μεστωμένο *«από βαθύτατες βιολογικές δονήσεις»* έθνος το οποίο καθοδηγείται *«από ισχυρά αταβιστικά ένστικτα»*[61] εκμεταλλευόμενο σε ορισμένο ιστορικό χρόνο την αδυναμία των ανταγωνιστριών του δυνάμεων, ώστε να τους επιβληθεί. Σε αυτό το αποτέλεσμα διαφαίνεται ότι αποσκοπούσαν τα μύχια «θέλω» της περιλαλήτου Weltpolitik όχι μόνο διά της οικονομικής διεισδύσεως αλλά και με την διεξαγωγή ενός αιματηρού πολέμου.

[58] Έρνο Γκόντος, *«Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Προϊστορία του (1870-1918)»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016, σελ. 40,41,42.
[59] Φρίντριχ Ένγκελς, *«Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2013, σελ. 180.
[60] Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 106.
[61] ibid.

Συνοπτική θέαση των διακρατικών σχέσεων του Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ και των τριών αντιπάλων Ευρωπαϊκών Μεγάλων Δυνάμεων

Προτού δοθεί τόπος στην αφενός ευσύνοπτο αλλ' αφετέρου λίαν χρήσιμο εξέταση των διεθνών σχέσεων της Γερμανικής Αυτοκρατορίας με τις τρεις αντίπαλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις κατά την περίοδο του Κάιζερ Γουλιέλμου II (1888-1914) εκρίθη δέουσα η παράθεση της εκτενούς αναλύσεως της Weltpolitik και του θεωρητικού της υποβάθρου καθώς απετέλεσε την βάση επί της οποίας εστηρίχθη το εποικοδόμημα της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής και χάραξε το μέλλον των διακρατικών σχέσεων του Ράιχ. Αρχής γενομένης από το έτος 1890, τουτέστιν την παύση των καθηκόντων του Καγκελαρίου Βίσμαρκ και την διατεταγμένη αντικατάστασή του από τον ευνοούμενο του Κάιζερ, Γκέοργκ Λέο φον Καπρίβι, το γερμανικό οικονομικοπολιτικό πεδίο ήτο κεκαθαρμένο από οποιοδήποτε εμπόδιο υπήρχε στο παρελθόν με απόρροια αυτής της συγκυρίας την πιστή εφαρμογή επί τη χαράξει της διπλωματίας των όλων όσων όριζε η Weltpolitik, στοχεύοντας στην μετατροπή της χώρας σε παγκόσμια δύναμη[62]. Η εντατική, ωστόσο, επίδοση στην αναδιοργάνωση του στρατού ήδη από την εποχή του Καπρίβι στον θώκο της Καγκελαρίας[63] προκάλεσε όχι μόνο την ιδιαίτερη ανησυχία τόσο της ηγεσίας της Γαλλίας όσο και της Αυτοκρατορική Ρωσία των Ρομανώφ αλλά και την καχυποψία τους απέναντι στην κεντροευρωπαϊκή δύναμη, συνέπεια της οποίας υπήρξε η σύμπραξη μεταξύ των διά της Γαλλορωσικής Συμμαχίας του 1894. Από την άλλη πλευρά, η εμμονική προσπάθεια με επικεφαλής τον Ναύαρχο φον Τίρπιτς περί συγκροτήσεως ενός ακατανίκητου ναυτικού στόλου, κατά τα πρότυπα της ωκεανοκεντρικής θεωρίας του Μάχαν, με όραμα την γερμανική κυριαρχία επί των θαλασσίων μαζών μέσω της εξοστρακίσεως του Royal Navy από την ηγεμονική θέση του οδήγησε την Μεγάλη Βρετανία από την κατάσταση της «ενδόξου απομονώσεως» και της ουδετερότητας στην αγκάλη της Εγκαρδίου Συνεννοήσεως (Entente Cordiale, γνωστή και ως Τριπλή Συνεννόηση: η Αγγλογαλλική Συνθήκη του 1904 και η Αγγλορωσική Συνθήκη του 1907). Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι διπλωματική δραστηριότητα των τριών αυτών δυνάμεων

---

62 John Lowe, *"The Great Powers, Imperialism and the German Problem 1865-1925"*, Routledge, London 1994, p. 12,143.

63 John C. G. Röhl, *"Germany without Bismarck: The Crisis of Government in the Second Reich 1890-1900"*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1967, p. 77-90.

συνέβαλε τα μέγιστα στην οικοδόμηση μιας στερεάς (αν και μεταξύ «ασπόνδων φίλων) αμυντικής συμπράξεως διατήρησης του status quo που ήτο έτοιμη να αντιμετωπίσει αποφασιστικώς την γερμανική ιμπεριαλιστική απειλή αλλά και τους προκύψαντες ως συμμάχους αυτής, την Αυστροουγγαρία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Α. Γερμανία-Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία: Η Μεγάλη Ηττημένη

Με την επ' αύριον του γαλλοπρωσικού πολέμου (1870-1871) και κατόπιν της παταγώδους ήττας των γαλλικών στρατευμάτων στις καθοριστικές για την τελική και αμετάκλητη έκβαση του πολέμου μάχες του Σεντάν και του Μετς, δεδομένης της σπουδαιότητος του επιτελικού ρόλου και της μεγαλοφυΐας του ηγέτη των πρωσικών και γερμανικών στρατευμάτων, Χέλμουτ φον Μόλτκε, η νεοσυσταθείσα Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία ήρθε αντιμέτωπη με την αποτυχημένη προσπάθεια για επικράτηση στον από εποχής των Ναπολεόντειων Πολέμων ανταγωνισμό για ηγεμονία στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Το μοιραίο αποτέλεσμα του πολέμου οδήγησε τον Ναπολέοντα ΙΙΙ στην εμπέδωση του τεραστίου λάθους στο οποίο είχε προβεί με το να αντισταθεί στην προκύψασα από τους καταστρεπτικούς Ναπολεόντειους Πολέμους Συμφωνία της Βιέννης και την Ιερά Συμμαχία, η οποία είχε μέχρι τότε επιβάλει ένα καθεστώς ισορροπίας ισχύος και διατηρούσε ασφαλή τα γαλλικά εδάφη[64]. Ο υιοθετηθείς εκ μέρους της Γαλλίας αναθεωρητικός χαρακτήρας σχετικά με το διαμορφωθέν status quo της εποχής διά της προσπάθειας ανατροπής του επικρατούντος μετά του Ναπολέοντος Βοναπάρτη κλίματος σε συνδυασμό με την απερίσκεπτη εκ μέρους των Γάλλων ιθυνόντων παροχής ενθέρμου υποστηρίξεως στην εθνική αυτοδιάθεση και την παγίωση των εθνών-κρατών, όχι μόνο λειτουργούσε νομιμοποιητικώς προς την θέληση του Βίσμαρκ για συνένωση του γερμανικού έθνους υπό ενός ενιαίου γερμανικού κράτους αλλά και ανέτρεπε εμμέσως την ευρωπαϊκή ισορροπία ισχύος εις βάρος της, βοηθώντας παράλληλα τον Βίσμαρκ στην περεταίρω αποδόμηση της Ιεράς Συμμαχίας[65]. Η λανθασμένη αυτή ανάγνωση των γεγονότων, προϊόν της οποίας υπήρξε μια ταπεινωτική ήττα συνοδευομένη από την απώλεια των εδαφών της Αλσατίας/Λωρραίνης και μια υπέρογκη πολεμική αποζημίωση, «στοίχειωσε» την Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία ως και τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο ρεβανσισμός και η εχθροπάθεια εναντίον της Γερμανίας διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ των

[64] Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 123,124.
[65] ibid, σελ. 126,137.

δύο κρατών αλλά και στη χάραξη των γαλλικών διπλωματικών κινήσεων. Με την λήξη της φιλειρηνικής και αμυντικής εξωτερικής πολιτικής του Όττο φον Βίσμαρκ και την διαδοχή της από τους ιμπεριαλιστικούς σχεδιασμούς του Γουλιέλμου ΙΙ και του επιτελείου του, η γαλλική ιθύνουσα πολιτική ελίτ εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο των διπλωματικών της δυνατοτήτων το κενό το οποίο σημειώθηκε αμέσως μετά τον ανεξήγητο «θάνατο» του «βισμαρκικού τέκνου», της Συμφωνίας Αντασφαλίσεως μεταξύ Γερμανίας και Ρωσίας, με αποκορύφωμα της προσπάθειας αυτής να είναι η Γαλλορωσική Συμμαχία του 1894 στο ρόλο του αντίβαρου προς την Τριπλή Συμμαχία (Γερμανία-Αυστροουγγαρία-Ιταλία)[66]. Η Γαλλία των τελών του 19ου αιώνος και των αρχών του 20ου δεν διέθετε την ίδια στρατιωτική δύναμη με εκείνη της περιόδου προ του γαλλοπρωσικού πολέμου, καθώς η Γερμανία είχε συγκροτήσει από το 1870 έως το 1902 τον ισχυρότερο στρατό της Ευρώπης[67]. Δι' αυτόν ακριβώς τον επουσιώδη λόγο ήτο απαραίτητος η ύπαρξη συμμάχων –όπως η Τσαρική Ρωσία και η Μεγάλη Βρετανία μετά το 1904– ώστε να καθίστατο ικανή να αμυνθεί σε μια ενδεχομένη γερμανική επίθεση (όπως εδέχθη στην Πρώτη [1905-1906] και Δεύτερη [1911] Κρίση του Μαρόκου[68]).

Β. Γερμανία-Ρωσική Αυτοκρατορία: Η Ηπειρωτική Ευρασιατική Δύναμη

Βάσει των ανωτέρω στοιχείων έχει καταστεί σαφές το γεγονός ότι ο Βίσμαρκ, αμέσως μετά την επίτευξη της ενοποιήσεως των γερμανικών κρατών και της συγκροτήσεως του Γερμανικού Ράιχ, είχε ως κύρια ανησυχία του τον σχηματισμό εχθρικών προς το νεοσυσταθέν κράτος συνασπισμών, με την πρωτοκαθεδρία να κατέχει ο «εφιάλτης» ενός συνασπισμού με την συμμετοχή της Ρωσίας, της Γαλλίας και της Αυστροουγγαρίας[69]. Η δυνητική δημιουργία μιας τέτοιας συμμαχίας δικαίως υπήρξε εφιαλτικό σενάριο για τον Σιδηρούν Καγκελάριο, δεδομένου του γεγονότος ότι το ενδεχόμενο αυτό σήμαινε αυτομάτως την περικύκλωση της νεοτεύκτου Γερμανίας από εχθρικές δυνάμεις, δηλαδή την αιτία ενός πολέμου εναντίου προς τα φιλειρηνικά σχέδια του Βίσμαρκ περί διατηρήσεως της ισορροπίας ισχύος. Δεδομένης, λοιπόν,

---

[66] Hans J. Morgenthau, *«Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών: ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018, σελ.137,138.

[67] John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 680,681,682.

[68] Χαρακτηριστικό παράδειγμα επιδείξεως στρατιωτικής ισχύος εκ μέρους της Γερμανίας και των εκπροσώπων της Weltpolitik ήτο η επίσκεψη του Γουλιέλμου ΙΙ τη 31η Μαρτίου 1905 σε γερμανικό πολεμικό πλοίο στην Ταγγέρη, ένα λιμάνι του Μαρόκο, προκειμένου να απαντήσει στις γαλλικές απαιτήσεις, όρα Hans J. Morgenthau, *«Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών: ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018, σελ. 150.

[69] Έμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968, σελ. 457.

της εχθροπάθειας και των ρεβανσιστικών/αναθεωρητικών επιθυμιών εκ μέρους των Γάλλων ιθυνόντων, ο Βίσμαρκ προέβη στην δημιουργία της Συμμαχίας των Τριών Αυτοκρατοριών, την 22α Οκτωβρίου 1873, προσβλέποντας όχι μόνο στην απομόνωση της εχθρικών διαθέσεων της Γαλλικής Δημοκρατίας αλλά και στην αντικατάσταση της Ιεράς Συμμαχίας του Μέτερνιχ στην θέση του υπερασπιστή της ισορροπίας ισχύος (κατά τα πρότυπα της Realpolitik)[70]. Εντούτοις, η χώρα του Αυτοκράτορος Πασών των Ρωσιών εξελισσόταν σταδιακώς σε μια ιδιαιτέρως σοβαρή απειλή για την ισορροπία δυνάμεων εις την Γηραιά Ήπειρο και για το βισμαρκικό οικοδόμημα της Realpolitik, με συνέπεια την εξέλιξη της ρωσογερμανικής σχέσεως στο *«κλειδί της ειρήνης στην Ευρώπη»*[71].

Η διαμάχη μεταξύ της Δυαδικής Μοναρχίας και της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, των *«δύο εραλδικών θηρίων»* κατά τον Βίσμαρκ, εξαιτίας της αντιζηλίας των για την γεωγραφική περιοχή της Βαλκανικής Χερσονήσου και την επικράτηση επ' αυτής, έθεσε το νεοσύστατο Ράιχ και τον ιδρυτή του ενώπιον ενός επωάζοντος ρωσοαυστριακού πολέμου με μείζον δίλημμα την υποστήριξη της Ρωσίας και, εν συνεχεία, του πανσλαβιστικού κινήματος (γεγονός που θα καθιστούσε την Γερμανία εξαρτώμενο κράτος μιας κυριάρχου στην Ανατολική Ευρώπη Ρωσίας) ή την σύνταξη με την Αυστροουγγαρία σε έναν πόλεμο με «μήλον της έριδος» μια περιοχή για την οποία ο Βίσμαρκ είχε πει χαρακτηριστικά ότι δεν αξίζει *«τη θυσία έστω κ' ενός Πομερανού στρατιώτη»*[72]. Η πλέον αδύναμη Οθωμανική Αυτοκρατορία προσέφερε «απλόχερα» τα εδάφη της στην χερσόνησο του Αίμου (το Ανατολικό Ζήτημα εκ νέου στην διεθνή ημερήσια διάταξη) τα οποία αποτέλεσαν και την πολυπόθητη λεία τόσο για τον ρωσικό όσο και για τον αυστριακό επεκτατισμό με συνέπεια τον συνταρακτικό κλονισμό της Ενώσεως των Τριών Αυτοκρατοριών. Η μεσολάβηση του Βίσμαρκ διά της Συνδιασκέψεως του Βερολίνου (1878) μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο και την «απορριφθείσα» από τις Δυτικές Δυνάμεις Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου ήτο επιούσια για την διατήρηση της ευρωπαϊκής ισορροπίας ισχύος, παρά το γεγονός ότι θυσιάστηκε η μέχρι τότε φιλική σχέση με τον Τσάρο ο οποίος χαρακτήρισε την Συνθήκη ως *«Πανευρωπαϊκό Συνασπισμό, εναντίον της Ρωσίας, υπό τις διαταγές του Βίσμαρκ»*[73].

---

[70] Robert Gildea, *"Barricades and Borders: Europe 1800-1914"*, Oxford University Press, Oxford 2003, p. 237.
[71] Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 159,160.
[72] Έμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968, σελ. 462,463,464.
[73] Εμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968, σελ. 471,472, Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 176,177,178.

Οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών φαίνεται να αποκαταστάθηκαν αμέσως μετά την αλλαγή εξωτερικής πολιτικής από τον Βίσμαρκ ο οποίος, αποδεχόμενος την παρακμή της Ενώσεως των Τριών Αυτοκρατοριών, πορεύτηκε προς την εκ νέου οικοδόμηση ενός συστήματος μεμονωμένων συμμαχιών. Βάσει, λοιπόν, της προαναφερομένης τακτικής, ο Βίσμαρκ όχι μόνο προέβη στην υπογραφή της Γερμανοαυστριακής Συμμαχίας το 1879 με σκοπό την αποφυγή πολέμου και την παρεμπόδιση της περεταίρω ρωσικής επεκτάσεως (η οποία ενδεχομένως θα επιθυμούσε την αναθεώρηση των τρωτών σημείων της Συνθήκης του Βερολίνου)[74] αλλά συνάμα επέτυχε συμφωνία και με τον ρωσικό παράγοντα. Κατανοώντας και οι δύο πλευρές την σύγκλιση των ιδιαιτέρων εθνικών συμφερόντων των επί την παρούσα συγκυρία, προχώρησαν στην υπογραφή της Συνθήκης Αντασφαλίσεως (1887) με την οποία εξησφαλίζετο η ουδετερότητα της μιας ή της άλλης πλευράς σε έναν πόλεμο με μια τρίτη χώρα, διατηρώντας κατ' αυτόν τον περίτεχνο τρόπο άρρηκτους τους δεσμούς του Ράιχ τόσο με την Βιέννη όσο και με την Αγία Πετρούπολη[75].

Ωστόσο, η άκρως εγκληματική επιλογή της μη ανανεώσεως της Συνθήκης Αντασφαλίσεως με την Ρωσία από τη νέα και ερασιτεχνική ιθύνουσα πολιτική ελίτ της Γερμανίας μετά την καθαίρεση του Βίσμαρκ και την απομάκρυνση από τα καθήκοντα που επί εικοσαετίας υπηρετούσε, σήμανε και την οριστική μεταστροφή της ρωσικής άρκτου προς την συγκρότηση νέων συνασπισμών με δυνάμεις οι οποίες έβλεπαν ομοίως με την Ρωσία επιφυλακτικώς την προσπάθεια εξελίξεως της Γερμανίας του Γουλιέλμου ΙΙ σε παγκόσμια δύναμη. Συν τοις άλλοις, η ντροπιαστική ήττα της Τσαρικής Αυτοκρατορίας στον ρωσοϊαπωνικό πόλεμο (1904-1905) η οποία έπεται της Γαλλορωσικής Συμμαχίας του 1894 στάθηκε αφορμή για το επιτελείο του Γουλιέλμου ΙΙ ώστε να εκμεταλλευτεί την απουσία των μεγάλων μαζών του ρωσικού στρατεύματος στην Άπω Ανατολή εις βάρος της Γαλλίας, με απότοκο την έκρηξη της Πρώτης Κρίσεως του Μαρόκου[76]. Η απουσία της Ρωσίας από το ευρωπαϊκό προσκήνιο εξαιτίας της απασχολήσεώς της με το κρίσιμο ζήτημα του ρωσοϊαπωνικού πολέμου αποτέλεσε μια από τις κύριες αιτίες επί της οποίας η -κατά μόνας αδύναμη και δι' αυτόν τον λόγο διψασμένη για εύρεση συμμάχων ικανών να της παρέχουν ασφάλεια- Γαλλία έσπευσε δύο μόλις μήνες μετά την έκρηξη του πολέμου στην Άπω Ανατολή,

[74] Gordon Martel, *"The Origins of the First World War"*, Pearson Education, Great Britain 2008, p. 32-43.
[75] Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 186,187.
[76] Έρνο Γκόντος, *«Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Προϊστορία του»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016, σελ. 50,51

την 8η Απριλίου 1904, να συνάψει μια σειρά συμφωνιών με την Μεγάλη Βρετανία σχετικώς με ένα σύνολο εκκρεμών αποικιακών ζητημάτων θεμελιώνοντας ένα είδος άτυπης συμμαχίας, την Εγκάρδια Συνεννόηση[77], γεγονός το οποίο είχε ως εξέλιξη την έμμεση συμμαχία δύο αιωνίων εχθρών, της Ρωσίας και Μεγάλης Βρετανίας και πραγματώθηκε επισήμως διά της Αγγλορωσικής Συνεννοήσεως του 1907[78]. Ο κλοιός πέριξ της Γερμανίας του Γουλιέλμου ΙΙ διά του αγγλογαλλορωσικού μπλοκ είχε πλέον ολοκληρωθεί και η ένοπλη αναμέτρηση φάνταζε το πιο πιθανολογικό σενάριο στον ευρωπαϊκό ορίζοντα, ιδίως μετά την εκπεφρασμένη θέληση για οικονομική διείσδυση ης Γερμανίας στην ευρυτέρα περιοχή της Μεσευρώπης, εκτεινομένης από την Βόρεια Θάλασσα ως τον Περσικό Κόλπο.

Γ. Γερμανία-Βρετανική Αυτοκρατορία: Η Ηγεμονεύουσα Θαλάσσια Δύναμη

Κατά την εξέταση της ιδιαιτέρας περιπτώσεως της Μεγάλης Βρετανίας και της σχέσεως αυτής με το Δεύτερο Γερμανικό Ράιχ κατά την προ της εκρήξεως του Μεγάλου Πολέμου περίοδο, κρίνεται απαραίτητος ο συνυπολογισμός της θέσεώς της εις τον παγκόσμιο χάρτη και, κυρίως, εις την ευρωπαϊκή ήπειρο, ιδίως εάν ληφθεί υπ' όψιν η περίφημος ρήση του Ναπολέοντος Βοναπάρτου κατά την οποία *«κάθε κράτος κάμνει την πολιτικήν της Γεωγραφίας του»*[79]. Έχοντας, λοιπόν, ως γνώμονα την παρούσα ρήση, δύναται να ειπωθεί ότι η Μεγάλη Βρετανία επί σειρά ετών χαράσσει την εξωτερική της πολιτική ούσα Νησιωτικό Κράτος par excellence και, συνεπώς, πλήρως προστατευόμενο από την προβολή ισχύος εχθρικών στρατευμάτων, χάριν στην «ανασχετική ισχύ του ύδατος»[80] και, αντιστοίχως, την μικρή επιθετική ικανότητα ενός στρατού μιας ηπειρωτικής δυνάμεως να διασχίσει μια μεγάλη υδάτινη μάζα προκειμένου να επιτεθεί σε έναν καλά εξοπλισμένο αντίπαλο[81]. Σε γενικές γραμμές οι διακρατικές σχέσεις της Γηραιάς Αλβιώνος και του Ράιχ ήσαν σχετικώς καλές έως και το τέλος του 19ου αιώνος, ήτοι μέχρι την έναρξη της εκδηλώσεως των φιλόδοξων επεκτατικών ενδιαφερόντων της Γερμανίας του Κάιζερ διά της Weltpolitik[82]. Είναι γεγονός ότι η βίαιη αλλαγή στην γερμανική διπλωματία αμέσως μετά την παύση του Βίσμαρκ από τα

---

[77] Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 212,213.
[78] ibid, σελ. 215.
[79] Ηλίας Ι. Ηλιόπουλος, *«Διεθνείς Σχέσεις της Τουρκίας 1935-1945: Η Ημισέληνος μεταξύ Βρεττανικού Λέοντος, Γερμανικής Σβάστικας και Ρωσσικής Άρκτου»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 25.
[80] ibid.
[81] John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 240.
[82] ibid, σελ. 374,375.

καθήκοντά του και η επακόλουθη συστηματική επίδοση σε προκλητικές ενέργειες εκ μέρους της γερμανικής πολιτικής ελίτ στο πεδίο της ευρωπαϊκής αλλά και της διεθνούς πολιτικής καλλιέργησε στη Μεγάλη Βρετανία και στο σύνολο των Μεγάλων Δυνάμεων έντονη ανησυχία.

Ως προϊόν της γεωγραφικής της θέσεως, η Μεγάλη Βρετανία εκλήθη να διαδραματίσει τον καίριο ρόλο του προστάτη του υπάρχοντος status quo, ακολουθώντας τοιουτοτρόπως μια στρατηγική υπερπόντιας εξισορρόπησης με σκοπό την ανάσχεση δυνητικών ευρωπαϊκών ηγεμόνων[83]. Βάσει της στρατηγικής αυτής, καθίσταται σχεδόν δεδομένη η «αρμονική» σχέση του νησιωτικού αυτού κράτους με την Γερμανία των ετών 1871-1890 και του βισμαρκικού ιδεώδους. Ωστόσο, η θέληση των υπερμάχων της Weltpolitik, που παράλληλα κυριαρχούσαν στην πολιτική σκηνή της Γερμανίας του Κάιζερ, σχετικά με την απόκτηση ναυτικής υπεροχής απομάκρυνε τη Μεγάλη Βρετανία, την μέχρι τότε Ηγεμονεύουσα Θαλάσσια Δύναμη, από μια ενδεχόμενη αγγλογερμανική σύμπραξη. Πράγματι, η παραπάνω πραγματικότητα και, συνάμα, η εξήγηση για την αδυναμία σύγκλισης των συμφερόντων της Γηραιάς Αλβιώνος και της μεταβισμαρκικής Γερμανίας την αποτυπώνει ευδιακρίτως το Υπόμνημα του σερ Έιρε Κρόου (1907) στο οποίο υποστηριζόταν η άποψη ότι *«Η ένωση της μεγαλύτερης στρατιωτικής με τη μεγαλύτερη ναυτική δύναμη σε ένα μόνο κράτος θα ανάγκαζε τον κόσμο [εννοώντας μια αποστειρωμένη από τις σημαντικές διαφορές των εκάστων δρώντων αγγλογαλλορωσική συμμαχία] να συσπειρωθεί για να απαλλαγεί από έναν τέτοιο βραχνά»*[84]. Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι η ασφάλεια της Βρετανικής Αυτοκρατορίας ηξαρτάτο στο έπακρο από την διατήρηση μιας ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ των θαλάσσιων και των ηπειρωτικών δυνάμεων της πλανητικής νήσου[85]. Εξ άλλου, η πολιτική εξισορρόπησης (*balance of power politics*), ως μια κατά τον ιδρυτή της Σχολής του Νεορεαλισμού Gottfried-Karl Kindermann «τυπική» συμπεριφορά των κρατών ή συνασπισμών αυτών, αποτελεί διαχρονικώς μια αδιάψευστη πραγματικότητα της διεθνούς διπλωματίας η οποία προσβλέπει διά των ενεργειών της την εξάλειψη ηγεμονικών, αναθεωρητικών και *«μακιαβελικών»* ή αρειμάνιων τρόπον τινά τάσεων[86]. Συνεπώς, θα ήτο απίθανη η σιωπηρή αποδοχή εκ

[83] John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 524,525.
[84] Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 216,217.
[85] Nicholas J. Spykman, *«Η Γεωγραφία της Ειρήνης»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ. 94.
[86] Ηλίας Ι. Ηλιόπουλος, *«Η Γεωπολιτική των Θαλασσίων Δυνάμεων: Η Γεωγραφία της Βρεττανικής Ισχύος 1815-1956, με συνεκτίμηση του Ανατολικού Ζητήματος και των Ανταγωνισμών Ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 89,90.

μέρους των ιθυνόντων της βρετανικής διπλωματίας της δημιουργίας μιας υπερδύναμης ηπειρωτικής χώρας η οποία θα διαθέτει όχι μόνο πανίσχυρο στρατό αλλά και έναν ακατανίκητο στόλο. Τουναντίον, θα αντιτασσόταν με θέρμη σε ένα τέτοιο σενάριο ακόμη και αν θα έπρεπε να συμπαραταχθεί στο ίδιο στρατόπεδο με την αιώνια εχθρική της δύναμη, την Ρωσική Αυτοκρατορία, όπως συνέβη με την Τριπλή Αντάντ του 1907.

Επιλέγοντας να αφήσει στο παρελθόν την πολιτική της «ενδόξου απομονώσεως» [87] την οποία ακολούθησε από το 1816 έως το 1904 και κατά την διάρκεια της οποίας ουδέποτε ενεπλάκη στρατιωτικώς στα ευρωπαϊκά τεκταινόμενα με μοναδική εξαίρεση τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856) υπό τον φόβο της απειλής της οθωμανικής επικράτειας (και, εν συνεχεία, της χερσαίας διόδου προς τον Περσικό Κόλπο και τις Ινδίες), η Μεγάλη Βρετανία επιδίδεται από το 1905 μέχρι και τον Μεγάλο Πόλεμο στην εντατική προσπάθεια αναχαιτίσεως της δυνητικού ηγεμόνος Γερμανίας του Γουλιέλμου ΙΙ. Για την Μεγάλη Βρετανία, η εκ Γερμανίας προσπάθεια οικονομικής διεισδύσεως στην περιοχή της Μεσευρώπης και, κυρίως, στην παραπαίουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία διά της κατασκευής του σιδηροδρομικού δικτύου Βερολίνου-Βαγδάτης με σκοπό την πρόσβαση στον Περσικό Κόλπο και τον επερχόμενο έλεγχο των περιοχών διελεύσεως του σιδηροδρόμου ήτο ένα εφιαλτικό σενάριο καθώς η συντομοτέρα διαδρομή προς την ζωτικής για εκείνη σημασίας αποικία των Ινδιών διερχόταν από την οθωμανική επικράτεια (παρά την κατάληψη της Αιγύπτου και της Διώρυγας του Σουέζ από το 1882)[88]. Διόλου τυχαία δεν καθίσταται, άλλως τε, η εν έτει 1899 εγκαθίδρυση του βρετανικού Προτεκτοράτου του Κουβέιτ στην περιοχή του μυχού του Περσικού Κόλπου, αποκόπτοντας την Βαγδάτη (και τον περίφημο die Bagdadbahn) από την θαλάσσια έξοδο και την διασφάλιση των βρετανικών συμφερόντων στη Μέση Ανατολή[89]. Συγχρόνως, το έτος 1905 είχε διασφαλιστεί στο όνομα του αγγλικού συμφέροντος και συγκεκριμένα της Anglo-Persian Oil Company (η μετά το 1954 γνωστή British Petroleum Company-BP) η αποκλειστική εκμετάλλευση των πετρελαϊκών κοιτασμάτων του Περσικού Κόλπου[90].

---

[87] Christopher H. D. Howard, *“Splendid Isolation: A Study of Ideas concerning Britain’s International Position and Foreign Policy during the Later Years of the Third Marquis of Salisbury”*, MacMillan Publishers, United States 1967, p. xi-xv.

[88] Hasan Celal Güzel, C. Cem Oguz, Osman Karatay, *“The Turks”*, Vol. 4, Yeni Türkiye Publications, Ankara 2014, p. 304.

[89] Michael S. Casey, *“The History of Kuwait: The Greenwood Histories of the Modern Nations”*, Greenwood Publishing Group, United States 2007, p. 47-64.

[90] Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 221.

Κλείνοντας, είναι εύλογο να ειπωθεί ότι, με βάση την εκ των υστέρων γνώση των γεγονότων, η στάση της Γηραιάς Αλβιώνος κατά την διάρκεια του γαλλοπρωσικού πολέμου ήτο λανθασμένη. Διότι επιλέγοντας την επιβεβληθείσα από την πολιτική της «ενδόξου απομονώσεως» θέση ουδετερότητος, το ιθύνον επιτελείο της βρετανικής αυτοκρατορικής εξωτερικής πολιτικής δεν υπολόγισε ότι *«η θαλάσσια δύναμη, σε μεγάλο βαθμό, εξαρτάται από την παραγωγικότητα της βάσεως στις οποίες στηρίζεται και ότι η Ανατολική Ευρώπη και η Heartland θα αποτελούσαν πολύ ισχυρή θαλάσσια βάση»*[91]. Τω όντι, η Μεγάλη Βρετανία δεν αντιλήφθηκε σύντομα ότι η Γερμανία δεν θα βρισκόταν πάντοτε υπό την σκέπη της βισμαρκικής φιλειρηνικής Realpolitik, η οποία κατά τ' άλλα είχε κατορθώσει την μετατόπιση του ευρωπαϊκού κέντρου βάρους στο Βερολίνο. Διά τον απλούστατο αυτόν λόγο, η Μεγάλη Βρετανία εκλήθη μετά το 1890 να αντιμετωπίσει μια άκρως προκλητική Γερμανία η οποία όχι μόνο διέθετε τον ισχυρότερο στρατό της Ευρώπης[92] και είχε όμοιες βλέψεις για το περιλάλητο Kaiserliche Marine αλλά και υποκινείτο από ένα πανίσχυρο οικονομικό εθνικιστικό κεφάλαιο που επιθυμούσε την έξοδο πέρα των περιοριστικών γερμανικών συνόρων.

Οι διακρατικές σχέσεις του Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: Ο Μεγάλος Ασθενής

Α. Η νταβουτογλιανή προσέγγιση και ο οικονομικός ιμπεριαλισμός του Μόργκενταου διά της μακιντεριανής γεωπολιτικής σκοπιάς

Για την μελέτη της διμερούς σχέσεως μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ κατά την περίοδο του Κάιζερ Γουλιέλμου ΙΙ τίθεται ως άκρως επιτακτική η ανάγκη παράθεσης σε αρχικό επίπεδο της απόψεως του Τούρκου καθηγητή Διεθνών Σχέσεων και πρώην Υπουργού Εξωτερικών της γειτονικής χώρας, Αχμέτ Νταβούτογλου, σχετικώς με την ιστορία των τουρκογερμανικών σχέσεων. Επιδιδόμενος σε μια προσπάθεια καταγραφής των αιτιών/στρατηγικών στοιχείων της συγκλίσεως των επιλογών της εξωτερικής πολιτικής των δύο κρατών, ο Νταβούτογλου προσδίδει ιδιαιτέρα σημασία στην κοινή απειλή της προελάσεως προς Δυσμάς και προς Νότο πολιτικής της Τσαρικής Αυτοκρατορίας που οδήγησε στην από κοινού προσπάθεια εξισορροπήσεως των ρωσικών επεκτατικών

[91] Χάλφορντ Τζ. Μάκιντερ, *«Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 299.
[92] John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 380.

πολιτικών ως γεωπολιτική αναγκαιότητα[93]. Παράλληλα, η έλλειψη αποικιακού παρελθόντος του Ράιχ διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην χάραξη της οθωμανικής διπλωματίας, ιδίως σε μια περίοδο κατά την οποία η Μεγάλη Βρετανία επεξεργαζόταν τον εδαφικό διαμελισμό του *Μεγάλου Ασθενούς*[94], διά της ανακινήσεως του Ανατολικού Ζητήματος[95].

Αντιθέτως της βρετανικής διπλωματίας, η πολιτική οικονομικής διεισδύσεως της Γερμανίας στην περιοχή (η οποία αποτελούσε αναπόσπαστο τμήμα της Mitteleuropa) σε συνδυασμό με τον κίνδυνο της αγγλορωσικής προσεγγίσεως προωθούσε όλο και περισσότερο την υλοποίηση ενός γερμανοτουρκικού συνεταιρισμού. Σύμφωνα με την εμπεριστατωμένη άποψη του Χάνς Μόργκενταου σχετικώς με τον οικονομικό ιμπεριαλισμό, ο ίδιος αναφέρει ότι *«Εάν ένα έθνος δεν μπορεί ή δεν κατακτήσει εδάφη, προκειμένου να εγκαθιδρύσει την κυριαρχία του επί των άλλων εθνών, μπορεί να επιτύχει τον ίδιο στόχο μέσα από τον έλεγχο αυτών που διοικούν το συγκεκριμένο έδαφος»* τονίζοντας την αποτελεσματικότητα της μεθόδου οικονομικής παρείσφρησης ως προς την κατίσχυση στον ιμπεριαλιστικό εμπορικό ανταγωνισμό[96]. Άλλως τε, η γερμανική Kultur, δηλαδή η φιλοσοφία των «τρόπων και των μέσων» αναγνωρίζει εξίσου τόσο την γεωγραφική όσο και την οικονομική πραγματικότητα και θεωρεί την εκάστοτε συγκυρία υπό τα δύο αυτά πρίσματα, οργανώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια «εθνική» οικονομία όπως την οραματίσθηκε ο Πατέρας της, Φρίντριχ Λιστ[97]. Στα πρότυπα, τέλος, του οικονομικού αυτού μοντέλου, ο Νταβούτογλου θεωρεί τον σχεδιασμό για την κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου Βερολίνου-Βαγδάτης (die Bagdadbahn) ως τον ενοποιητικό άξονα της ευρωπαϊκής Mittellage (Γερμανίας) και της Μέσης Ανατολής σχετικά με τις διόδους μετάβασης έναντι των αγγλορωσικών βλέψεων μέσω του ελέγχου του γεωπολιτικού μεσευρωπαϊκού πεδίου[98].

Κατόπιν της συντόμου συνεξετάσεως της νταβουτογλιανής άποψης περί της γερμανοτουρκικής σχέσεως των τελών του $19^{ου}$ και των αρχών του $20^{ου}$

[93] Αχμέτ Νταβούτογλου, *«Το Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, σελ. 785,786.
[94] ibid, σελ. 786.
[95] Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 489,490, 491,492,493.
[96] Hans J. Morgenthau, *«Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών: ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018, σελ. 127,128,129.
[97] Χάλφορντ Τζ. Μάκιντερ, *«Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 302.
[98] Αχμέτ Νταβούτογλου, *«Το Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, σελ. 786,787.

αιώνος και των παραδοχών εκ μέρους των Χάνς Μόργκενταου και Χάλφορντ Μάκιντερ για την αξία της πολιτικής οικονομικού ιμπεριαλισμού, γίνεται δυνατή η ορθή ανάγνωση των γεγονότων των οποίων έλαβαν χώρα την περίοδο εκείνη μεταξύ των δύο κρατών. Ωστόσο, είναι δέον πάντοτε να υπενθυμίζεται το μακιντεριανό δόγμα (και η μετεξέλιξη αυτού από τον Σπάικμαν) κατά το οποίο *«Όποιος κυβερνά την ανατολική Ευρώπη, κυβερνά την **Heartland**-Όποιος κυβερνά την **Heartland**, κυβερνά την Πλανητική Νήσο-Όποιος κυβερνά την Πλανητική Νήσο, κυβερνά ολόκληρο τον Κόσμο»*[99] ώστε να δοθεί μια επακριβής ερμηνεία στην δραστηριοποίηση του γερμανικού γεωπολιτικού δρώντος στην διάρκεια της εξεταζομένης περιόδου απόπειρας εδραίωσης της Weltpolitik.

Β. Οι απαρχές της γερμανοτουρκικής σχέσεως: Το όραμα της Mitteleuropa και το Σιδηροδρομικό Δίκτυο Βερολίνου-Βαγδάτης

Οι στόχοι του διοριζομένου εκ Κάιζερ Γουλιέλμου ΙΙ επιτελείου της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής επί της γεωγραφικής περιοχής της Μεσευρώπης, της οποίας ακρογωνιαίος λίθος ήτο η Οθωμανική Αυτοκρατορία του Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ, δύνανται να ερμηνευθούν μέσα από την προσεκτική ανάγνωση του αριστουργηματικής φύσεως για την εποχή του (1377 μ.Χ.) έργο του Άραβα ιστορικού και κοινωνιολόγου Ίμπν Χαλντούν με τίτλο *Προλεγόμενα* (al-Muqaddimah, αραβιστί: نودلخ نبا مقدّمة) στο οποίο καταπιάνεται, μεταξύ άλλων, με τις αναπτυσσόμενες μεταξύ πόλης και υπαίθρου οικονομικές σχέσεις. Η αναφορά του σε αυτήν την ιδιότυπη σχέση αποσκοπεί στην ανάδειξη της μεταξύ των αλληλεξαρτήσεως, καθώς, σύμφωνα με τα λεγόμενα του ιδίου, *«η ύπαιθρος έχει ανάγκη από την πόλη σ' ό,τι αφορά τα αναγκαία μέσα συντήρησης [εννοώντας τον εφοδιασμό της υπαίθρου με γεωργικά εργαλεία και σύνεργα] ενώ παρέχει στην τελευταία ανέσεις και είδη πολυτέλειας»*[100]. Συνδυαστικά προς τα ανωτέρω παρατιθέμενα δεδομένα της πραγματείας του Άραβα ιστορικού, η κοινή πραγματικότητα ότι οι άνθρωποι των πόλεων είναι έκδοτοι στην πολυτέλεια και τον υλισμό και δοθείσης της «εμφύτου» ανάγκης των για εμπορικό κέρδος μέσω της πώλησης των δευτερογενών αγαθών τους σε μέρη όπου υπάρχει μεγάλη ζήτηση[101] υφίστανται ως στοιχεία τα οποία λειτουργούν επιβεβαιωτικώς όχι μόνο προς την εκπορευομένη από την άμεση ανάγκη σε πρώτες ύλες και

---

[99] Χάλφορντ Τζ. Μάκιντερ, *«Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006, σελ. 31

[100] Ibn Khaldun, *«Προλεγόμενα»*, Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1980, σελ. 105.

[101] ibid, σελ. 88,89,90.

τροφή προσκόλληση της πόλης στην ύπαιθρο αλλά και προς την επέκταση των εμπορικών δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο εκ μέρους των παραγωγών της πόλης με στόχο το κέρδος. Κατά συνέπεια, θα ημπορούσε κανείς να υποστηρίξει δι' επιχειρημάτων την άποψη ότι η προ αιώνων περιγραφείσα από τον Ίμπν Χαλντούν σχέση μεταξύ πόλεως και υπαίθρου βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με την σχέση την οποία προσπάθησε η Γερμανία του Γουλιέλμου ΙΙ να εγκαθιδρύσει διά του οικονομικού ιμπεριαλισμού με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τα κράτη της Μεσευρώπης ευρύτερα.

Χαρακτηριστική ένδειξη του προαναφερομένου δεσμού μεταξύ του Ράιχ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ίσταται η αναπτυχθείσα ραγδαίως εμπορική συνδιαλλαγή των δύο χωρών, η οποία χρονολογείται ήδη όχι μόνο προ της πρώτης επισκέψεως του Γουλιέλμου ΙΙ στην Κωνσταντινούπολη, το 1889, της σηματοδοτήσεως δηλαδή της ενάρξεως της οικονομικής διεισδύσεως στην ευρυτέρα περιοχή[102] αλλά και την ίδρυση της ενιαίας Γερμανίας υπό τον διορατικό Βίσμαρκ. Αναλυτικά, οι προερχόμενες από την Γερμανία (δηλαδή την Πρωσία και τα υπόλοιπα γερμανικά κρατίδια) εισαγωγές τριπλασιάστηκαν μεταξύ των δεκαετιών του 1830 και του 1870, φτάνοντας το 14% του συνόλου, ενώ το έτος 1911 είχε κατορθώσει να ελέγχει (μαζί με τη Μεγάλη Βρετανία, την Γαλλία και την Αυστροουγγαρία) το μισό του οθωμανικού διεθνούς εμπορίου, εν αντιθέσει των ¾ που είχε στην κατοχή της έως το τέλος του 19ου αιώνος[103]. Κατά την διάρκεια της βασιλείας του Αμπντούλ Χαμίτ η γερμανική οικονομική διείσδυση στην αυτοκρατορία προχώρησε με ιδιαιτέρως γοργούς ρυθμούς, γεγονός που συνεχίστηκε και μετά την Επανάσταση των Νεοτούρκων του 1908, οδηγώντας εις την όλο και μεγαλύτερη εξάρτηση του *Μεγάλου Ασθενούς* από την πορεία της οικονομικής πολιτικής του Γουλιέλμου ΙΙ[104]. Στον επενδυτικό τομέα, κυρίως, οι βρετανικοί οίκοι βίωσαν τον άγριο εκτοπισμό των από το Γερμανικό Κεφάλαιο, δεδομένου ότι οι γερμανικές επενδύσεις αυξήθηκαν ραγδαίως από το 1% στο 25%[105]! Η εξήγηση όσον αφορά την συνεχώς αυξανομένη επιρροή του Ράιχ επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διαφαίνεται στο ότι η τελευταία αντιμετώπιζε την πρώτη ως την λιγότερο απειλητική από τις ευρωπαϊκές ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, δημιουργώντας τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη δόμηση μιας

[102] Hasan Celal Güzel, C. Cem Oguz, Osman Karatay, *"The Turks"*, Vol. 4, Yeni Türkiye Publications, Ankara 2014, p. 306.

[103] Halil Inalcik, Donald Quataert, *«Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: 1600-1914»*, Τόμος ΙΙ, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, σελ. 466, 473, 480.

[104] Bernard Lewis, *«Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας: Όψεις της αλλαγής»*, Τόμος ΙΙ, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 252.

[105] Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 138.

γερμανικής σφαίρας οικονομικής αλλά και στρατιωτικής επιρροής στην γεωγραφική αυτή περιοχή, γεγονός το οποίο επετεύχθη με την ανάληψη από Γερμανούς στρατιωτικούς συμβούλους (όπως ο στρατηγός Κόλμαρ Φράιχερ φον ντερ Γκολτζ) της εκπαιδεύσεως του οθωμανικού στρατού[106]. Εντούτοις, αξίζει να υπογραμμισθεί ότι το ιστορικό γεγονός το οποίο εστάθη το ορόσημο της στροφής αυτής του Σουλτάνου προς την θεμελίωση στέρεων σχέσεων με την ηπειρωτική κεντροευρωπαϊκή δύναμη ήτο η ταπεινωτική για την Οθωμανική Αυτοκρατορία Συνθήκη του Βερολίνου (1878), μετά το πέρας της οποίας η Γερμανία αντικαθιστούσε σταδιακώς την Μεγάλη Βρετανία στην θέση της «εμπίστου» μεγάλης δυνάμεως του Σουλτάνου, αρχής γενομένης της ανυπαρξίας παράδοσης γερμανικών συμφερόντων επί της οθωμανικής επικρατείας[107]. Η Μεγάλη Βρετανία, αν και διατρεχόταν από κοινού με την Οθωμανική Αυτοκρατορία από τον έντονο και μακροχρόνιο φόβο της ρωσικής καθόδου στις θερμές θάλασσες διά της διαρρήξεως των Στενών και των Δαρδανελίων, καθιστώντας την Τσαρική Αυτοκρατορία κοινή απειλή, ελλόχευε πλείστους κινδύνους για την παραπαίουσα αυτοκρατορία του Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ λόγω των βλέψεων εις την Αίγυπτο και τη Μέση Ανατολή, με συνέπεια την ανάδειξη της Γερμανίας ως τον πιο πιθανό υποψήφιο σύμμαχο του Σουλτάνου[108]. Συνεπώς, κατά τα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνος δίδεται ευλόγως η εντύπωση της επιτεύξεως εκ μέρους της κεντροευρωπαϊκής και της μεσανατολικής δυνάμεως μιας τρόπον τινά ιδιομόρφου συμμαχίας μεταξύ των, με γνώμονα την άσκηση της οικονομικής πολιτικής διεισδύσεως του γερμανικού κεφαλαίου, καλύπτοντας εν μέρει το δημιουργηθέν εν έτει 1881-1882 χάσμα από την άρνηση του Καγκελαρίου Βίσμαρκ προς τον Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ προς την σύναψη αμυντικής συμμαχίας[109] κενό στο πεδίο των διμερών σχέσεων προ της επισήμου συνάψεως συμφωνίας λίγο πριν την έκρηξη του Μεγάλου Πολέμου.

Τα προωθούμενα γερμανικά επεκτατικά αυτοκρατορικά «ονείρατα» μέσω της υλοποιήσεως της σιδηροδρομικής γραμμής Βερολίνου-Βαγδάτης αποδείκνυαν με τον πλέον σαφή τρόπο την συλλογιστική πορεία της Weltpolitik του Γουλιέλμου που έθετε στο στόχαστρο τους χειρότερους εφιάλτες της Γηραιάς Αλβιώνος που ήθελε διακαώς να ελέγχει τον δρόμο προς τις Ινδίες[110]. Το έτος 1898 ο Κάιζερ Γουλιέλμος ΙΙ εξασφάλισε κατά την

[106] Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 135.
[107] Caroline Finkel, *«Οθωμανική Αυτοκρατορία: 1300-1923»*, Εκδόσεις Διόπτρα, Αθήνα 2007, σελ. 631.
[108] William Hale, *«Τουρκική Εξωτερική Πολιτική: 1774-2000»*, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2016, σελ. 44.
[109] ibid, σελ. 58.
[110] Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ.183.

διάρκεια της επισήμου επισκέψεώς του στην Κωνσταντινούπολη την άδεια εκ μέρους της οθωμανικής κυβερνήσεως προς μια γερμανική εταιρεία για την κατασκευή του σιδηροδρόμου[111], η οποία άδεια και εκχωρήθη το 1903 με σκοπό την επέκταση της γραμμής από το Ικόνιο προς την Βαγδάτη και την Βασόρα[112]. Για τα μακρόπνοα σχέδια του γερμανικού επιτελείου, η εξασφάλιση της κυριαρχίας επί της Μεσευρώπης και της Εγγύς Ανατολής μέσα από την κατασκευή ενός εμπορικού δρόμου ο οποίος θα απαγκίστρωνε την περιοχή αυτή από την αγγλική επιρροή, συνιστούσε το πρώτο και βασικό βήμα για την οικοδόμηση της γερμανικής παγκοσμίων διαστάσεων αυτοκρατορίας[113]. Δύναται, ωστόσο, να λεχθεί ότι σε αυτήν την παραδοχή καταλυτικό ρόλο θα διαδραμάτιζε την περίοδο εκείνη, μεταξύ άλλων, η επονομαζομένη από τον Μόργκενταου *δύναμη του πετρελαίου*. Ήδη από τα κρίσιμα χρόνια του Μεγάλου Πολέμου ήτο γνωστή τοις πάσι η σημασία του πετρελαίου ως απαραίτητη πρώτη ύλη για την βιομηχανία, με χαρακτηριστική την κυνική φράση του Γάλλου Πρωθυπουργού κατά τα δύσκολα για την παγκόσμια ιστορία έτη προς την δύση του πολέμου (1917-1920), Ζωρζ Κλεμανσώ, κατά την οποία ο ίδιος ισχυρίστηκε ότι *«Μια σταγόνα πετρελαίου αξίζει όσο μια σταγόνα αίματος των στρατιωτών μας»*[114]. Πράγματι, η εισχώρηση του πετρελαίου στον δευτερογενή τομέα παραγωγής και στον χώρο των μεταφορών οδήγησε αβίαστα στην ανάδειξη των πετρελαιοπαραγωγών περιοχών με σημαντικά αποθέματα στο υπέδαφός των σε περιοχές ιδιαιτέρας γεωπολιτικής σημασίας, με κυριότερη απ' όλες την Εγγύς Ανατολή της οποίας ο έλεγχος απετέλεσε πεδίο διεθνούς ανταγωνισμού. Η προσπάθεια προβολής της γερμανικής ισχύος στην γεωγραφική περιοχή του αραβοπερσικού κόλπου και ιδίως εις την Μοσούλη και το Κιρκούκ των τεραστίων κοιτασμάτων βρήκε αντίκρισμα στο φαραωνικών εκτάσεων σχέδιο κατασκευής της περιφήμου Bagdadbahn. Χρηματοδοτούμενη στο μεγαλύτερό της μέρος από κεφάλαια της γερμανικής τράπεζας Deutsche Bank της οποίας διοικητής ήτο την περίοδο εκείνη ο Γκέοργκ φον Ζίμενς, η κατασκευή του σιδηροδρόμου Βερολίνου-Βαγδάτης εξυπηρετούσε τα μέγιστα το μακράς εμβέλειας πλάνο της ομάδος των λεγομένων «Νέων Βιομηχάνων» περί της ανακατανομής του γεωοικονομικού και γεωπολιτικού χάρτου της, κατά τον Νάουμαν,

[111] Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 500.
[112] Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 130.
[113] Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 498,499.
[114] Hans J. Morgenthau, *«Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών: ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018, σελ. 191,192.

Μεσευρώπης[115]. Εξ άλλου, όπως αναφέρει χαρακτηριστικώς ο Αμερικανός ιστορικός Γουίλιαμ Χένντερσον σχετικά με τον σιδηρόδρομο επρόκειτο για ένα έργο βαρύνουσας σημασίας *«όχι μόνο από οικονομικής επόψεως, αλλά και επειδή συμβόλιζε τις απώτατες πολιτικές και εδαφικές φιλοδοξίες της Γερμανίας»*[116].

Ο σιδηρόδρομος Βερολίνου-Βαγδάτης και η γεωγραφική περιοχή της Μεσευρώπης. (πηγή: T. Bryars & Tom Harper, *“A History of the Twentieth Century in 100 Maps”*, University of Chicago Press, Chicago 2014)

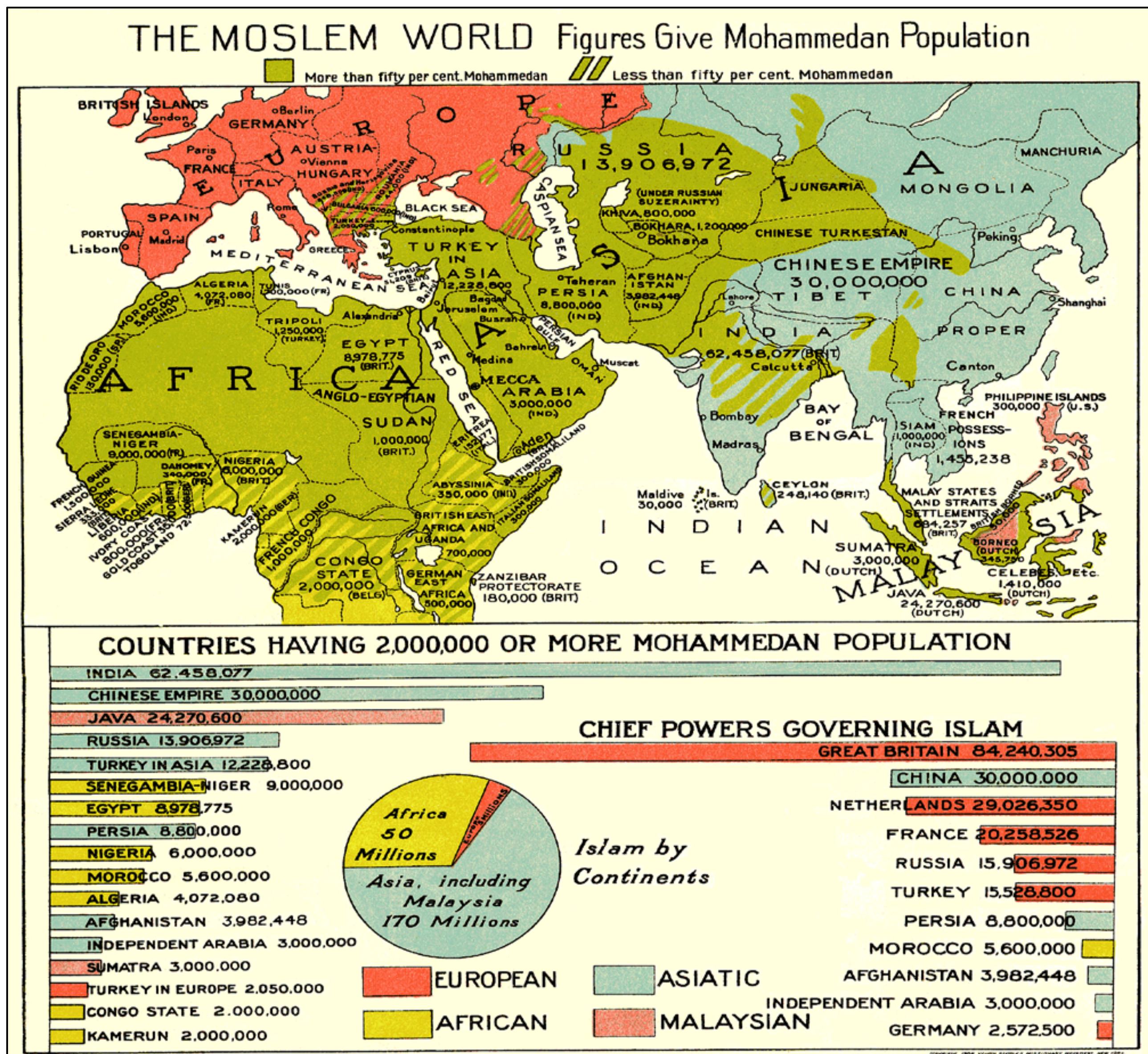
Γ. Η εργαλειοποίηση του Μουσουλμανικού Κόσμου μετά των προσταγών του Ιερού Πολέμου˙ το Χαλιφικό Αξίωμα και η γερμανική Islampolitik

Η πάγια άποψη του Γουλιέλμου ΙΙ περί της ανάγκης καθορισμού της Μεγάλης Βρετανίας ως τον πραγματικό εχθρό, συμφώνως προς την χαραχθείσα από τους επινοητές της Weltpolitik στρατηγική παγκοσμίου κυριαρχίας, εστηρίχθη εν πολλοίς εις τον Μουσουλμανικό Κόσμο και στην τεραστία εφεδρεία των εκατομμυρίων Μωαμεθανών παγκοσμίως που ήτο έτοιμη να ξεσηκωθεί εναντίον των απίστων κατά τα κελεύσματα του Χαλίφη

[115] Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 219,220.

[116] Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 219.

(και Σουλτάνου) Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ[117]. Είναι γεγονός ότι η δυνατότητα μαζικής κινητοποιήσεως των πολυαρίθμων Μουσουλμάνων της υφηλίου εναντίον των απίστων (και, κατ' επέκτασιν, των Βρετανών αποίκων) είχε κολακεύσει στο έπακρον τον Γερμανό Αυτοκράτορα. Ο Γουλιέλμος ΙΙ ήτο εκείνος ο οποίος σε

Ο Μουσουλμανικός Κόσμος περί τα 1900. (πηγή: S. M. Zwemer, "*The Moslem World*", Student Volunteer Movement for Foreign Missions, Publishing House of the M. E. Church, South, 1908)

επιστολή του προς τον Τσάρο πασών των Ρωσιών Νικόλαο ΙΙ εν έτη 1898 και κατά την διάρκεια της επισκέψεώς του εις την Ιερουσαλήμ γράφει

[117] Sean McMeekin, *"The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power"*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2012, p. 15.

χαρακτηριστικά ότι *«Εάν κατά τ' άλλα είχα έρθει εδώ χωρίς καμία θρησκεία μετά βεβαιότητος θα γινόμουν Μωαμεθανός!»*[118].

Πράγματι, το ιθύνον επιτελείο της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής επιθυμούσε διακαώς την χρησιμοποίηση προς ίδιον όφελος του «θρησκευτικού ζήλου» των 12 εκατομμυρίων Αιγυπτίων Μουσουλμάνων καθώς και των πολυαρίθμων Μουσουλμάνων που διαβιούσαν στις βρετανικές αλλά και στις γαλλικές αποικίες σε Ασία και Αφρική, δεδομένου ότι η κήρυξη Ιερού Πολέμου διά στόματος του Χαλίφη Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ επρόκειτο να ξεσηκώσει την ανυπότακτη ψυχή των απανταχού πιστών της μουσουλμανικής κοινότητας, της Όμα[119].

Ο εμπνευστής της τακτικής εργαλειοποιήσεως της μουσουλμανικής θρησκείας –της Islampolitik– προς όφελος της γερμανικής παγκοσμίου πολιτικής, Μαξ φον Όπενχαϊμ[120], ο οποίος έχαιρε της απολύτου εμπιστοσύνης του Κάιζερ, προέβλεψε ότι *«Στο μέλλον το Ισλάμ θα παίξει πολύ μεγαλύτερο ρόλο... Η εντυπωσιακή δύναμη και η δημογραφική ισχύς των ισλαμικών εδαφών θα έχουν μια μέρα μεγάλη σημασία για τα ευρωπαϊκά κράτη»*[121]. Είναι εύλογο, συνεπώς, να ειπωθεί ότι τόσο ο Όπενχαϊμ όσο και ο Κάιζερ Γουλιέλμος ΙΙ έβλεπαν στη μουσουλμανική θρησκεία και τον Αλλάχ την έννοια του υψίστου Θεού των αρχαίων Γερμανών, τον ύψιστο θεό του φωτός και πατήρ του ουρανού και υπερκειμένου του μετέπειτα διαμορφωθέντος πανθέου *Wotan* (κατά τον εκ των ιδρυτών των Γερμανικών Σπουδών Rudolf Much *«το γερμανικόν όνομα διά μίαν Μορφήν, ήτις εν ευρυτάτω κύκλω ελατρεύετο ως υψίστη θεότης»*) και τον θεό *Thor*[122] ο οποίος θα συνασπιστεί με το γερμανικό έθνος εναντίον των εχθρών του. Για τους Γερμανούς, ο Αλλάχ και, επακολούθως, ο Χαλίφης Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ, ως ο εκπρόσωπος του Θεού επί τη γη και εξ ορισμού τοποτηρητής ο οποίος *«έχει μίαν ιδιαιτέρα δύναμη»* καθώς *«υποκατέστησε τον προφήτη στο σύνολο του έργου του και ως εκ τούτου καθίσταται επιβεβλημένη η άκριτος ακολουθία του»*[123], διαδραμάτιζε

---

[118] Sean McMeekin, *"The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power"*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2012p. 16.

[119] Eugene Rogan, *«Η Πτώση των Οθωμανών: Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016, σελ. 47.

[120] Sean McMeekin, *"The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power"*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2012, p. 16-31.

[121] Eugene Rogan, *«Η Πτώση των Οθωμανών: Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016, σελ. 48.

[122] Λεωνίδας Ι. Φιλιππίδης, *«Ιστορία της Εποχής της Καινής Διαθήκης: εξ απόψεως Παγκοσμίου και Πανθρησκειακής»*, Εκδόσεις Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα 1958, σελ. 724.

[123] Κυριακός Θ. Νικολάου-Πατραγάς, *«Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνηση»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2011, σελ. 161.

τον ρόλο του απαραιτήτου συμμάχου στη μάχη όχι μόνο κατά των απίστων αλλά, κυρίως, κατά τον μη συμμορφούμενων με την γερμανική Weltpolitik και

Ο Κάιζερ Γουλιέλμος ΙΙ στην Ιερουσαλήμ, το 1898. (πηγή: Sean McMeekin, *"The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power"*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2012)

τον γερμανικό ηγεμονισμό! Σε αυτόν τον θρησκευτικό θεσμό εστηρίχθη όχι μόνο ο Γουλιέλμος ΙΙ αλλά και ο ίδιος ο φέρων τον τίτλο Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ ο οποίος, όντας εντόνως επηρεασμένος από το πλούσιο συγγραφικό έργο του Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά σχετικά με το ζήτημα του αξιώματος του Χαλίφη[124], έθεσε στόχο του τον έλεγχο της παντελούς αφοσιώσεως των Μωαμεθανών εντός και εκτός του σώματος της οθωμανικής επικρατείας μέσω του Ισλαμισμού.

Η εξέταση της Islampolitik και του εξ αυτής οριζομένου στόχου περί αξιοποιήσεως των προβλεπομένων από το ισλαμικό δικαϊκό καθεστώς για τον Ιερό Πόλεμο (*«τζιχάντ»*) με σκοπό την εξυπηρέτηση της γερμανικής εξωτερικής παγκοσμίου πολιτικής (*Weltpolitik*) θα ήτο ατελής και πλήρως ελλιπής δίχως την παράθεση της αρτίου προσεγγίσεως του Πρώσου στρατιωτικού και

[124] Caroline Finkel, *«Οθωμανική Αυτοκρατορία: 1300-1923»*, Εκδόσεις Διόπτρα, Αθήνα 2007, σελ. 618,619.

θεωρητικού του πολέμου Καρλ φον Κλάουζεβιτς σχετικά με την θεμελιώδη σημασία του ανθρωπολογικού παράγοντος για τον πόλεμο. Όπως καταγράφει ο Έλληνας ιστορικός και διδάκτωρ της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης, Παναγιώτης Κονδύλης, στο βιβλίο του με τίτλο «*Θεωρία του Πολέμου*», ο Κλάουζεβιτς χρησιμοποίησε πολλάκις ανθρωπολογικά επιχειρήματα και υπερασπίστηκε με θέρμη ότι *«η πολεμική τέχνη έχει να κάμει με ζωντανές ηθικές δυνάμεις»* φορέας των οποίων είναι ο άνθρωπος ο οποίος, κατά τον ίδιο, είναι δέσμιος όχι μόνο του φόβου αλλά και του αισθήματος της εκδίκησης της ανθρώπινης φύσεως[125]. Παράλληλα, επισημαίνει ότι στις κρίσιμες ώρες του κινδύνου και της απειλής *«αίρουν τον άνθρωπο από την "συνηθισμένη" ζωή του, δίνοντάς του θάρρος και ενεργητικότητα»*[126] ενώ δεν υπεκφεύγει να αναγνωρίσει την πρόκριση του θυμικού του ανθρώπου έναντι της λογικής σε μια πολεμική συγκυρία[127]. Είναι προφανέστατος, λοιπόν, ο λόγος για τον οποίο ο Αυτοκράτωρ Γουλιέλμος ΙΙ δήλωσε κατά το ταξίδι του στην Δαμασκό το έτος 1898 ότι *«Τόσο ο Σουλτάνος όσο και τα 300 εκατομμύρια Μουσουλμάνων που είναι διασκορπισμένοι επί την γη και τον αναγνωρίζουν ως Χαλίφη να είναι σίγουροι ότι ο Γερμανός Κάιζερ θα είναι φίλος τους για πάντα»*[128] δεδομένου ότι τόσο ο ίδιος όσο και ο ιθύνων νους της Islampolitik ονόματι Όπενχαϊμ γνώριζαν λίαν καλώς πως μόνο διά της καλής σχέσεως με τον μουσουλμανικό κόσμο και, κυρίως, τον ηγέτη αυτού, τον Χαλίφη –και Σουλτάνο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας– Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ, θα κατόρθωναν να υποκινήσουν το θυμικό του κάθε πιστού Μωαμεθανού και να χειραγωγήσουν τοιουτοτρόπως την εκδικητική του διάθεση εναντίον των «κοινών εχθρών» με τας ευλογίας του Ιερού Πολέμου αλλά προς εκπλήρωση του γερμανικού οφέλους. Έχει καταστεί γνωστό, άλλως τε, κατόπιν ευρέσεως γραπτών τεκμηρίων ότι το Βερολίνο έτρεφε μεγάλες ελπίδες σχετικά με την πρόκληση επαναστατικών/αντιστασιακών κινημάτων στις αγγλικές αποικίες. Τωόντι, ο στρατάρχης Χέλμουτ Καρλ φον Μόλτκε είχε εκφρασθεί ευθαρσώς υπέρ της θέσεως αυτής εφόσον υποστήριζε με ιδιαιτέρα θέρμη τη σημασία της εκρήξεως μίας επαναστάσεως στην Αίγυπτο (και την μεγάλου ενδιαφέροντος Διώρυγα του Σουέζ) και τις Ινδίες,

---

[125] Παναγιώτης Κονδύλης, *«Θεωρία του Πολέμου»*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2004, σελ. 32.
[126] ibid.
[127] ibid, σελ. 33.
[128] Sean McMeekin, *"The Ottoman Endgame: War, Revolution and the making of the Modern Middle East 1908-1923"*, Penguin Books, United States 2016, p. 27.

τονίζοντας συνάμα τον σημαίνοντα ρόλο της Τουρκίας (εννοώντας τον Χαλίφη) σε αυτό το εγχείρημα[129].

Δ. Το Κίνημα των Νεοτούρκων
και ο γερμανικός δρών έως την έναρξη του Μεγάλου Πολέμου

Αναμφιβόλως, το έτος 1908 απετέλεσε σταθμό τόσο στην ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας της υστέρας περιόδου όσο και στην πορεία των τουρκογερμανικών σχέσεων. Το Κίνημα των Νεοτούρκων (τουρκιστί *Jön Türkler* ή *Genç Türkler*) με επικεφαλής αξιωματικούς που συγκαταλέγονταν στον κατάλογο των μελών της *Επιτροπής Ένωση και Πρόοδος*, με εξέχοντα ρόλο να διαδραματίζει ο Ταγματάρχης της Τρίτης Μακεδονικής Στρατιάς, Ισμαήλ Ενβέρ Πασάς, οδήγησε στην αποκατάσταση του οθωμανικού Συντάγματος έπειτα από την τριακονταετή καταστολή του από τον *«Κόκκινο Σουλτάνο»*[130]. Ιδίως το προκύπτον κατά το πέρας της πρώτης φάσεως των Βαλκανικών Πολέμων και του Συνεδρίου του Λονδίνου πραξικόπημα του Ιανουαρίου του 1913 εκ μέρους της Επιτροπής κατά της νομίμου οθωμανικής κυβερνήσεως συνέβαλε παντί τρόπω στην σταθεροποίηση της εξουσίας της[131]. Την εποχή εκείνη, η παρακολουθούσα την διαδικασία κρατογενέσεων εις την περιοχή της Χερσονήσου του Αίμου ηγεσία της Επιτροπής, με επικεφαλής την ηγετική τριανδρία των Ισμαήλ Ενβέρ Πασά, Μεχμέτ Ταλαάτ Πασά και Αχμέτ Τζεμάλ Πασά, επιλέγει να διατηρήσει την θεμελιωμένη από το έτος 1898 γερμανοοθωμανική φιλία διά της χάραξης συγκεκριμένης εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής.

Δοθείσης της βαρύνουσας γεωστρατηγικής σημασίας την οποία κατείχε η θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κυρίως της φρουρούμενης από τους Βρετανούς περιοχής του Περσικού Κόλπου στον χάρτη της Weltpolitik, ο μεγάλος βεζίρης Σαΐντ Χαλίμ ακολουθώντας την πολιτική περαιτέρω συσφίξεως μεταξύ Βερολίνου και Κωνσταντινουπόλεως αποζήτησε την γερμανική πείρα για την αναδιοργάνωση των οθωμανικών στρατευμάτων με αποτέλεσμα τον διορισμό από τον Κάιζερ του Πρώσου στρατιωτικού Όττο Λίμαν φον Ζάντερς[132]. Η αγαστή αυτή συνεργασία του οθωμανικού κράτους με το Ράιχ στο επίπεδο στρατιωτικής εξελίξεως διεφαίνετο ακόμη και από την αντίδραση των Γερμανών ιθυνόντων στην επίταξη εκ μέρους της Γηραιάς

[129] Fritz Fischer, *“Germany’s Aims in the First World War”*, W.W. Norton & Company, INC., New York 1967, p. 126-131.
[130] Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 139-144.
[131] Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 163-166.
[132] Eugene Rogan, *«Η Πτώση των Οθωμανών: Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016, σελ. 35,36.

Αλβιώνος των δύο «ντρέντνοτ» που η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε παραγγείλει, κατά την οποία και κατέστη ευδιάκριτος η προσπάθεια της κεντροευρωπαϊκής δυνάμεως για ανάδειξή της σε μοναδικό σύμμαχο της Υψηλής Πύλης και της ισχυράς τριανδρίας. Είναι γεγονός ότι, εξαιρουμένου του Τζεμάλ Πασά, τόσο ο Ενβέρ όσο και ο Ταλαάτ έκλιναν προς συμμαχία με τη Γερμανία[133] δεδομένης της ανακινήσεως του Ανατολικού Ζητήματος από τις δυνάμεις που συγκροτούσαν την Τριπλή Αντάντ.

Ο Κάιζερ Γουλιέλμος ΙΙ και ο Ενβέρ Πασά στο πλοίο Goeben, στη Κωνσταντινούπολη. (πηγή: Sean McMeekin, *"The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power"*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2012)

Πράγματι, την ίδια ακριβώς ημέρα με την βρετανική επίταξη των πλοίων, ο Ενβέρ Πασάς κατόρθωσε κατόπιν αιτήσεώς του (και χωρίς την εξουσιοδότηση της κυβερνήσεώς του) να πείσει το Βερολίνο, διά της μεσολαβήσεως του Γερμανού Πρέσβη Βάνγκενχαϊμ, να συγκατατεθεί σχετικά με την αποστολή των πλοίων ***Goeben*** και το *Breslau* και την μεταβίβαση

[133] Eugene Rogan, *«Η Πτώση των Οθωμανών: Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016, σελ. 38.

αυτών στον οθωμανικό στόλο, όπερ και εγένετο με την τουρκική μετονομασία τους[134]. Προς περεταίρω ενημέρωση, αυτά ήσαν τα πλοία με τα οποία, υπό την καθοδήγηση του Γερμανού ναυάρχου Γουλιέλμου Σούκον, η Οθωμανική Αυτοκρατορία προέβη την 29η Οκτωβρίου 1914 στον βομβαρδισμό μιας σειράς ρωσικών λιμανιών, πράξη που μοιραίως οδήγησε στην είσοδο της χώρας στον πόλεμο[135]. Άλλως τε, αξίζει να υπογραμμισθεί ότι ο ίδιος ο Ενβέρ είχε διατελέσει στρατιωτικός ακόλουθος στο Βερολίνο από το 1909 έως το 1911[136], γεγονός το οποίο αποδεικνύει με τον πλέον ενδεικτικό τρόπο τις ρίζες της φιλογερμανικής του προδιαθέσεως.

Το αποκορύφωμα των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ υπήρξε η μεταξύ των σύναψη μυστικής συμφωνίας την 2α Αυγούστου 1914, λίγες μόλις ημέρες μετά την έναρξη του Μεγάλου Πολέμου. Η αδυναμία επίτευξης κάποιας συμμαχίας με τις δύο εκ των δυνάμεων της Τριπλής Αντάντ, τη Μεγάλη Βρετανία και την Γαλλία, δεδομένης της συμπράξεώς των με την εχθρική Ρωσική Αυτοκρατορία, οδήγησε έναν μυστικό κύκλο ηγετών των Νεοτούρκων, στον οποίο πρωτοστατούσε ο υπό την ιδιότητα του Υπουργού Πολέμου Ισμαήλ Ενβέρ Πασά, σε μια σειρά διαπραγματεύσεων με το Ράιχ υπό τον φόβο της διεθνούς απομονώσεως[137]. Είναι γεγονός ότι έως και την 27η Ιουλίου 1914 τα δύο συμβαλλόμενα μέρη είχαν καταλήξει στους όρους της μυστικής αμυντικής συμμαχίας έναντι μιας δυνητικής ρωσικής επιθέσεως[138]. Εντούτοις, το σημαντικότερο ίσως ανάμεσα στα συναφθέντα από την διακρατική συμφωνία άρθρα δύναται να ειπωθεί ότι ήτο εκείνο διά του οποίου ορίζεται ρητώς η ενεργοποίηση των 8 άρθρων μόνο και μόνο σε περίπτωση ρωσικών εχθροπραξιών εναντίον της Γερμανίας ή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας[139]. Το αξιοσημείωτο του συγκεκριμένου άρθρου έγκειται στην πραγματικότητα ότι μια ημέρα πριν την υπογραφή του μυστικού συμφώνου η Γερμανία είχε ήδη κηρύξει τον πόλεμο κατά της Τσαρικής Αυτοκρατορίας, γεγονός το οποίο ευλόγως θα μπορούσε να θεωρηθεί εν γνώσει των Οθωμανών ιθυνόντων διπλωματική καταδίκη της χώρας σε μια βέβαιη είσοδο στον πόλεμο κατά της

---

[134] Eugene Rogan, *«Η Πτώση των Οθωμανών: Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016, σελ. 42,43.

[135] Caroline Finkel, *«Οθωμανική Αυτοκρατορία: 1300-1923»*, Εκδόσεις Διόπτρα, Αθήνα 2007, σελ. 660.

[136] ibid, σελ. 659.

[137] Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 167, 168.

[138] Eugene Rogan, *«Η Πτώση των Οθωμανών: Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016, σελ. 40,41.

[139] Ulrich Trumpener, *"Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918"*, Princeton University Press, Princeton 1968, p. 28.

Τριπλής Αντάντ! Η a priori γνώση της βεβαίας εισόδου της Αυτοκρατορίας στον Μεγάλο Πόλεμο παρά τω πλευρώ των Κεντρικών Δυνάμεων αφ' ης στιγμής της υπογραφής του αμυντικού συμφώνου φαίνεται με ιδιαιτέρα σαφήνεια από την διαταχθείσα από τον Ισμαήλ Ενβέρ Πασά την 1η Αυγούστου 1914 γενική επιστράτευση η οποία απετέλεσε «κεραυνό εν αιθρία» για την ήδη πληγωμένη από τους Βαλκανικούς Πολέμους οθωμανική κοινωνία[140]. Βέβαια, θα ήτο ιδιαιτέρως δύσκολη η αντίσταση της οθωμανικής πολιτικής ελίτ απέναντι στο γερμανικό πρόσταγμα κυρίως εάν ληφθεί υπ' όψιν η οικονομική αρωγή εκ μέρους της γερμανικής τράπεζας Deutsche Bank την περίοδο 1909-1910, όταν τόσο η Γαλλία όσο και η Μεγάλη Βρετανία απέρριπταν την παροχή δανείου στον «Μεγάλο Ασθενή»[141].

Αξίζει, τέλος, να τονισθεί ότι η ισχυρά οικονομική συμμαχία μεταξύ των δύο κρατών και η επακόλουθη εισχώρηση του Γερμανικού Κεφαλαίου στο οθωμανικό εμπόριο απαιτούσε όχι μόνο την προσήλωση της πολιτικής εξουσίας της Αυτοκρατορίας στο Ράιχ αλλά και την κάθαρση του πεδίου των εμπορικών δραστηριοτήτων από τα *«γεωστρατηγικά εργαλεία»* των Αγγλογάλλων, την υφαρπαγή δηλαδή του εμπορίου από τους Έλληνες και τους Αρμενίους[142]. Όπως ορθώς αναφέρει ο καθηγητής γεωπολιτικής θεωρίας Ιωάννης Μάζης, ο γερμανικός παράγων διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην διαδικασία αυτής της «υφαρπαγής» καθώς *«[...]από τα 2.026.000 Αρμενίους που ζούσαν πριν το 1914 στην Τουρκική Αρμενία, το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου εύρε ζωντανούς μόνον 100.000 στην έκταση που σήμερα ονομάζομε Τουρκία»* ενώ καταδεικνύει ως αποκλειστικούς υπευθύνους των *«εθνοκαθαρτηρίων σφαγών»* τον ίδιο τον Ταλαάτ Πασά αλλά και το σύνολο της τουρκικής κυβερνήσεως του κινήματος των Νεοτούρκων[143].

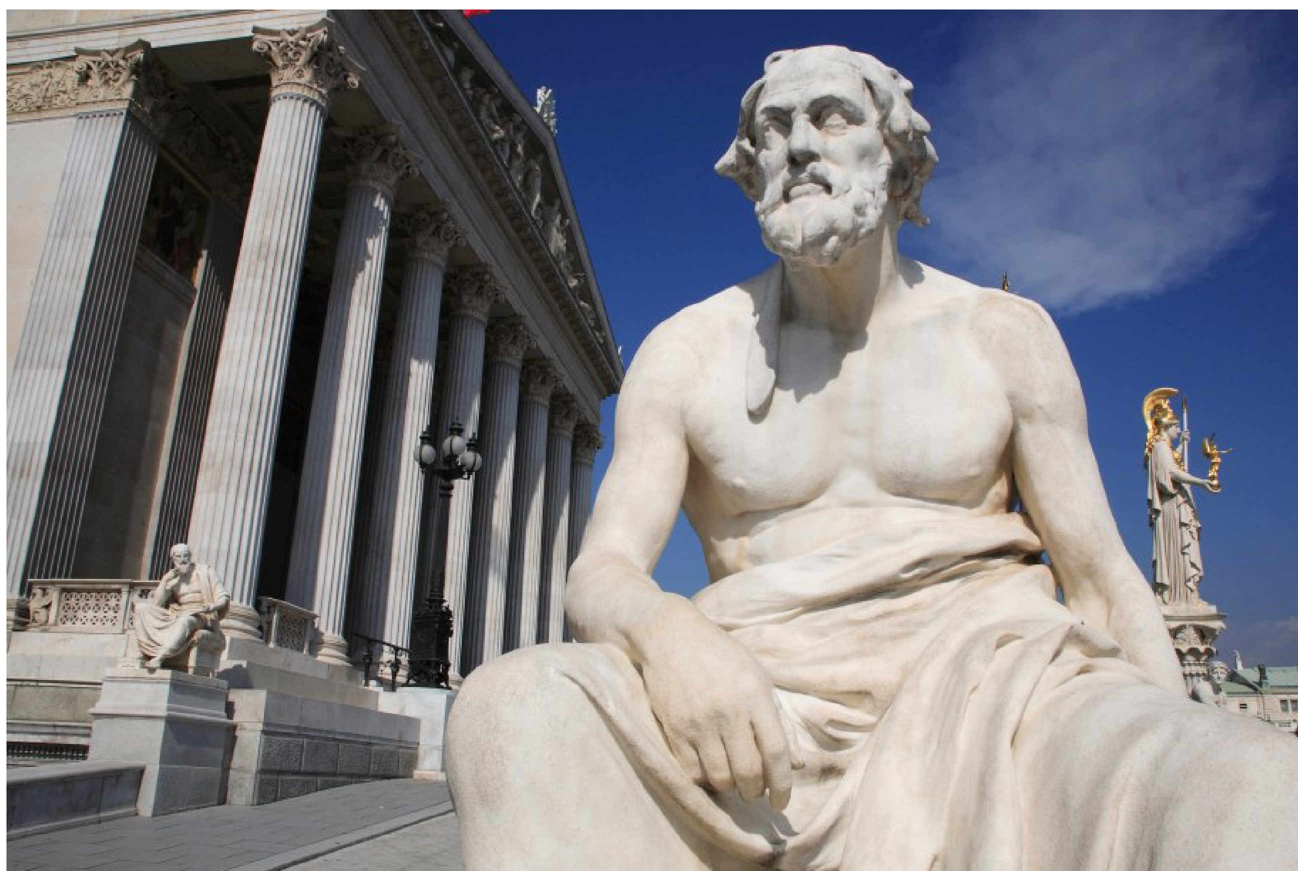
[140] Eugene Rogan, *«Η Πτώση των Οθωμανών: Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016, σελ. 41.
[141] Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 183.
[142] Ι. Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017, σελ. 596.
[143] ibid, σελ. 598.

Επίλογος - Συμπεράσματα Μελέτης

Η παγκοσμίων βλέψεων εξωτερική πολιτική του Κάιζερ Γουλιέλμου ΙΙ ήρθε σε πλήρη ρήξη με την βισμαρκική Realpolitik καθώς όχι μόνο αντετίθετο στην διατήρηση της υπάρχουσας καθεστηκυίας τάξης του διεθνούς συστήματος στην ευρωπαϊκή ήπειρο και γενικότερα αλλά, κυρίως, απέβλεπε στην «δικαία», κατά την γνώμη του ιθύνοντος επιτελείου σχετικά με την οικοδόμηση του ιδεολογήματος της Weltpolitik, κατοχύρωση του αναλογούντος στο γερμανικό κράτος μέρους εις τον αποικιακό ανταγωνισμό που τόσο είχε αργήσει να διεκδικήσει. Σε αυτό το πλαίσιο αναλύσεως, η εντατικοποίηση της συγκροτήσεως ενός ισχυρού και ακαταμαχήτου ναυτικού στόλου με σκοπό την, κατά το πρότυπο της απόψεως του Μάχαν, κυριαρχία στις μεγάλες υδάτινες μάζες διά της εξοστρακίσεως του βρετανικού παράγοντος, συνέβαλε τα μέγιστα στην συγκρότηση αντιπάλων/αντιηγεμονικών συσπειρώσεων και την αδιανόητη συμφιλίωση αιωνίων εχθρών ενώπιον της κοινής απειλής. Η συγκροτηθείσα εν έτει 1907 Τριπλή Αντάντ μεταξύ της Γηραιάς Αλβιώνος, της Ρωσικής Άρκτου και της Τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας υπεστήριζε την διά παντί τρόπω προάσπιση του υπάρχοντος status quo και την καταπολέμηση όποιας δυνάμεως επρόκειτο να επιδιώξει τυχούσα αλλαγή του διεθνούς γίγνεσθαι.

Εξετάζοντας περεταίρω και ενδελεχώς την επί σειρά ετών εφαρμοζομένη εκ μέρους του γερμανικού δρώντος γεωστρατηγική πολιτική στα όρια του πλαισίου του καθορισμένου γεωγραφικού συστήματος γίνεται μετ’ ευκολίας κατανοητή η μεθοδική απόπειρα εξυπηρετήσεως ιδιαιτέρων συμφερόντων, με κυριότερο την επιτυχή άσκηση επεκτατικής ιμπεριαλιστικής πολιτικής ισχύος στην περιοχή της «Μεσευρώπης». Η διακρατική προσέγγιση ανάμεσα στην Γερμανία και την παραπαίουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία των τελών του 19^{ου} και της αυγής του 20^{ου} αιώνος, υπήρξε αναπόσπαστο και βαρύνουσας σημασία τμήμα της επιτυχούς οικονομικής και εμπορικής διεισδύσεως στην περιλάλητη και πολυπόθητη για τα επεκτατικά σχέδια των Γερμανών Μεσευρώπη, καθώς και της άσκησης ισχύος επί της γεωγραφικής αυτής περιοχής. Ενστερνιζόμενος την συγκεκριμένη παραδοχή, δύναται καθείς ευλόγως να αναλογισθεί ότι η σύναψη της διμερούς συμφωνίας για την κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου Βερολίνου-Βαγδάτης αποτελεί γνήσιο τέκνο της παγκοσμίου πολιτικής του Γουλιέλμου ΙΙ. Και αυτό διότι η ενδεχομένη

επικράτηση των συμφερόντων του Γερμανικού Κεφαλαίου (και, κατ' επέκτασιν, του ιδίου του γερμανικού κράτους) σε μια περιοχή η οποία εκτείνετο από τα παράλια της Βορείου Θαλάσσης έως και τον μυχό του Περσικού Κόλπου θα σήμανε την βίαιη διάρρηξη ενός τμήματος ζωτικής σημασίας της ευρυτέρας περιοχής την οποία ο Nicholas J. Spykman βαπτίζει ως «Αναχωματικό Δακτύλιο» (Rimland) από μια δύναμη η οποία βρίσκεται έως τότε περίκλειστη στην Ευρασιατική Ηπειρωτική Ενδοχώρα (Heartland κατά το υπόδειγμα του Spykman) με αποτέλεσμα τη μοιραία διατάραξη των συμφερόντων της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και την εκ παραλλήλου αποκοπή των όποιων ειρηνικών δεσμών της Γερμανίας με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές δυνάμεις.

Άγαλμα του Θουκυδίδη μπροστά από το κτήριο του κοινοβουλίου στην Βιέννη, στην Αυστρία. Eye Ubiquitous—Getty Images

Εν κατακλείδι, η παρούσα ανάλυση της γερμανικής *Weltpolitik* και του διεθνούς γίγνεσθαι προ του Μεγάλου Πολέμου δεν θα ήτο ικανή να φθάσει στα ανωτέρω συμπεράσματα δίχως την σημαντική αρωγή η οποία προήλθε από την διδακτική υπενθύμιση των γεγονότων του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.), όπως καθίστανται γνωστά σήμερα από την λεπτομερή

αφήγηση του αρχαίου Έλληνα κριτικού ιστοριογράφου, Θουκυδίδη[144]. Όπως ο ίδιος αναφέρει προδήλως εις την δική του *«ξυγγραφή»*, η μύχια φιλοδοξία του ήτο να διασώσει μέσα από το έργο του ένα σπουδαιότατο γεγονός το οποίο θα αποτελεί ες αεί κοινό κτήμα ολόκληρης της ανθρωπότητας με διδάγματα για αντίστοιχες μελλοντικές περιπτώσεις (*«κτῆμά τε ἐς ἀεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται»*). Ειδικότερα, το αριστουργηματικής φύσεως πολυσχιδές θουκυδίδειο συγγραφικό έργο αποτελεί κατ' ουσίαν την αφετηρία της ενδελεχούς μελέτης των διεθνοπολιτικών φαινομένων και ζητημάτων, καθώς δίδει την δυνατότητα στον κάθε μελετητή να πορευτεί σε γενικευμένα συμπεράσματα τα οποία επρόκειτο να εφαρμοσθούν διαχρονικώς σχετικά με το θεμελιώδες πρόβλημα των Διεθνών Σχέσεων, το ζήτημα του πολέμου. Ιδίως, δε, στον εμβληματικής αξίας διάλογο ανάμεσα στους Αθηναίους και τους Μηλίους (416 π.Χ.), ο Θουκυδίδης καταδεικνύει με τον πλέον πασιφανή τρόπο την εφαρμογή της πολιτικής του *δικαίου του ισχυροτέρου* (*«δυνατὰ δὲ οἱ προύχοντες πράσσουσι καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσιν»)* και την επιλογή της κτηνώδους βίας για την εκπλήρωση ζωτικών συμφερόντων, τα οποία και διαδραματίζουν τον ρόλο των βαθυτέρων αιτιών των πολιτικών πράξεων κάθε κράτους[145].

Τοιουτοτρόπως, η ρεαλιστική αντίληψη του θουκυδίδειου στοχασμού κινείται στην ίδια χορεία με το μεταγενέστερο έργο του ιδρυτή του Νεοκλασικού Ρεαλισμού, Μοργκεντάου, στο πλαίσιο του οποίου εναργώς διαφαίνεται η σχέση του πολέμου με την ανθρώπινη φύση και η παράλληλη προσέγγιση της μακιαβελικής ***virtù*** σχετικά με την διά του βιαίου τρόπου γένεση των κρατών. Όπως χαρακτηριστικώς έχει διατυπώσει ο επίτιμος καθηγητής του πανεπιστημίου Χάρβαρντ, **John H. Finley**, ο Θουκυδίδης δεν είναι ακριβώς μακιαβελικός υπό την στείρα έννοια της «αμοραλιστικής» αποκτήσεως ισχύος αλλά, τουναντίον, αποδίδει την δέουσα σημασία του ρόλου της ισχύος στην ιστορία της εξελίξεως του πολιτισμού, αντιμετωπίζοντας την ως παράγοντα ενοποιήσεως και υλικής προόδου[146]. Όπως, άλλως τε, περιγράφεται στον φημισμένο διάλογο των Μηλίων, οι Αθηναίοι δεν ήταν αφοριστικοί προς την έννοια της

[144]Στο έργο του Θουκυδίδη εξιστορούνται τα πρώτα είκοσι έτη του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-411 π.Χ.). Τα γεγονότα των τελευταίων επτά ετών (411-404 π.Χ.) καθίστανται γνωστά μέσω των *Ελληνικών* του Ξενοφώντος. Ο Θουκυδίδης άρχισε τη συγγραφή του έργου του αμέσως μετά την έναρξη του πολέμου.

[145] Botsford & Robinson, *«Αρχαία Ελληνική Ιστορία»*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), Αθήνα 2008, σελ. 257,315.

[146] John H. Finley, *«Θουκυδίδης»*, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2015, σελ. 96,97.

δικαιοσύνης αλλά πίστευαν ακραδάντως στην μεταξύ ίσων δικαιοσύνη, όντες βάναυσα ειλικρινείς απέναντι στην προσπάθεια εκ μέρους των Μηλίων για υπερφαλάγγιση των θέσεών τους με πλείστα ηθικοπλαστικά σχήματα[147].

Συνεπώς, και τηρουμένων των αναλογιών, δύναται καθείς να εντοπίσει τις ομοιότητες της ιδιάζουσας σχέσεως μεταξύ του ηγεμονικών τάσεων Δευτέρου Γερμανικού Ράιχ και της παραπαίουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέσω της «συμπεριφορολογικής» προσεγγίσεως των δύο πλευρών και των στοιχείων περί απουσίας μιας επί ίσοις όροις διαπραγματεύσεως. Ως μοναδική, ίσως, διαφορά μεταξύ των δύο περιπτωσιολογικών στοιχείων ενδέχεται να θεωρηθεί μετά τεκμηρίων, αντλημένων από την ίδια την ιστορία, η τελική ενδοτικότητα της οθωμανικής πολιτικής ελίτ προς τα γερμανικά κελεύσματα, εν αντιθέσει με την μέχρι εσχάτων αντίσταση των Μηλίων ενάντια στον, επονομαζόμενο από το ογκώδες συγγραφικό έργο της αείμνηστης καθηγήτριας Κλασικής Φιλολογίας Jacqueline de Romilly, αδίστακτο «αθηναϊκό ιμπεριαλισμό», ο φόβος του οποίου υπήρξε και η πραγματική αιτία του Πελοποννησιακού Πολέμου[148].

Δοθείσης, λοιπόν, της θουκυδίδειας συμβολής διά της αφηγήσεως της εμφυλίου συρράξεως μεταξύ της πόλης-κράτους των Αθηνών (και της Δηλιακής Συμμαχίας, προ της σταδιακής αυτομολήσεως των συναποτελούντων της μελών) και των Πελοποννησιακών συμμαχουσών δυνάμεων και σε συνδυασμό με το αμείλικτο της γεωγραφίας, της οποίας διαχρονικώς είναι δέσμιες όλες οι χώρες και οι στρατηγικές των (όπως το περίφημο, κατά τον Θουκυδίδη, *μέγα το της θαλάσσης κράτος των Αθηνών*), μετ' ευλογίας έρχεται να συμπληρώσει τα ανωτέρω η ρήση του Τούρκου καθηγητή Αχμέτ Σουκρού Εσμέρ ότι *«στις διεθνείς σχέσεις δεν υπάρχουν αιώνιοι φίλοι ή εχθροί παρά μόνον το ζήτημα του αιωνίου συμφέροντος»*[149].

Εντούτοις, το παράδειγμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας της προ του Μεγάλου Πολέμου περιόδου δύναται να θεωρηθεί ως χαρακτηριστικό υπόδειγμα λανθασμένης αναγνώσεως της διεθνούς

---

[147] Perez Zagorin, *«Θουκυδίδης: Μία πλήρης εισαγωγή για όλους τους αναγνώστες»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2006, σελ. 188-197.

[148] Jacqueline de Romilly, *«Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός»*, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2009, σελ. 32-34.

[149] Selim Deringil, *"Turkish Foreign Policy during the Second World War: An "Active" Neutrality"*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, p. 185.

συγκυρίας και, ιδίως, της παράσυρσης της ιθυνούσης πολιτικής ελίτ σε δύσβατες ατραπούς, καθιστώντας τον *Μεγάλο Ασθενή* θύμα όχι μόνο των πανισλαμικών βλέψεων του Σουλτάνου και Χαλίφη Αμπντούλ Χαμίτ ΙΙ αλλά και των παντουρκιστικών/παντουρανιστικών ιδεολογημάτων του Ενβέρ Πασά και της Τριανδρίας ευρύτερα, ένθερμος υποστηρικτής των οποίων υπήρξε το Δεύτερο Γερμανικού Ράιχ και ο ίδιος ο Γουλιέλμος ΙΙ.

Χαρακτηριστική, τέλος, είναι η παρατήρηση της Ρόζα Λούξεμπουργκ, μίας εκ των πρωτεργατών του γερμανικού σοσιαλισμού, στο βιβλίο της ονόματι *«The Junius Pamphlet: The Crisis in the German Social Democracy»* στο οποίο η ίδια καταφέρεται εναντίον των Νεοτούρκων και της εφαρμοσθείσας πολιτικής των, η οποία είχε ως συνέπεια η Οθωμανική Αυτοκρατορία να καταστεί δέσμια των μιλιταριστικών σχεδίων του γερμανικού ιμπεριαλιστικού κεφαλαίου[150]._

[150] Σχετικά, όρα Rosa Luxemburg, *"The Junius Pamphlet: The Crisis in the German Social Democracy"*, The Merlin Press, London 1967, Chapter IV.

Βιβλιογραφία

1. Έμιλ Λούντβιχ, *«Βίσμαρκ»*, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1968.
2. Erich Brandenburg, *"From Bismarck to the World War"*, Oxford University Press, London 1933.
3. Henry Kissinger, *«Διπλωματία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995.
4. John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007.
5. Hans J. Morgenthau, *«Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών: ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018.
6. Χάλφορντ Τζ. Μάκιντερ, *«Δημοκρατικά Ιδεώδη και Πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006.
7. Fritz Fischer, *"Germany's Aims in the First World War"*, W.W. Norton & Company, INC., New York 1967.
8. Ηλίας Ι. Ηλιόπουλος, *«Διεθνείς Σχέσεις της Τουρκίας 1935-1945: Η Ημισέληνος μεταξύ Βρεττανικού Λέοντος, Γερμανικής Σβάστικας και Ρωσσικής Άρκτου»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017.
9. Ρόμπερτ Ντ. Κάπλαν, *«Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας»*, Εκδόσεις Μελάνι, Αθήνα 2016.
10. Hasan Celal Güzel, C. Cem Oguz, Osman Karatay, *"The Turks"*, Vol. 4, Yeni Türkiye Publications, Ankara 2014.
11. Φρίντριχ Ένγκελς, *«Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2013.
12. Paul Bairoch, *"International Industrialization Levels from 1870 to 1980"*, Journal of Europeans Economic History, Vol. 11, Iss. 2, Rome 1982.
13. Alexander Watson, *"Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914-1918"*, Penguin Books, United Kingdom 2015.
14. Έρνο Γκόντος, *«Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Προϊστορία του (1870-1918)»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016.
15. Δρ. Αλέξανδρος Στογιάννος, *«Η Γένεση της Γεωπολιτικής και ο Friedrich Ratzel: Η Αναίρεση του Μύθου περί Ρατσελιανού Γεωγραφικού Ντετερμινισμού»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017.
16. Alfred Thayer Mahan, *"The Influence of Sea Power Upon History: 1660-1783"*, Dover Publications, USA 1987.
17. Nicholas J. Spykman, *"Η Γεωγραφία της Ειρήνης»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004.
18. Ηλίας Ι. Ηλιόπουλος, *«Ιστορία, Γεωγραφία και Στρατηγική της Ναυτικής Ισχύος: Εισαγωγή στις θεμελιώδεις έννοιες»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2010.
19. Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρυτέρα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο-Ι»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017.
20. Russel H. Fifield, *"Geopolitics at Munich"* στο Department of State, *"Bulletin"*, Vol. XII, No. 289, Washington D.C. 1945.
21. Ιωάννης Θ. Μάζη, *«Μεταθεωρητική Κριτική Διεθνών Σχέσεων και Γεωπολιτικής: Το νεοθετικιστικό πλαίσιο»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012.
22. Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Ο Ζωτικός Χώρος του Φρειδερίκου Ράτσελ»*, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα 2014.

23. Φρίντριχ Ένγκελς, *«Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους»*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2013.
24. John Lowe, *"The Great Powers, Imperialism and the German Problem 1865-1925"*, Routledge, London 1994.
25. John C. G. Röhl, *"Germany without Bismarck: The Crisis of Government in the Second Reich 1890-1900"*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1967.
26. Robert Gildea, *"Barricades and Borders: Europe 1800-1914"*, Oxford University Press, Oxford 2003.
27. Gordon Martel, *"The Origins of the First World War"*, Pearson Education, Great Britain 2008.
28. John J. Mearsheimer, *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007.
29. Christopher H. D. Howard, *"Splendid Isolation: A Study of Ideas concerning Britain's International Position and Foreign Policy during the Later Years of the Third Marquis of Salisbury"*, MacMillan Publishers, United States 1967.
30. Michael S. Casey, *"The History of Kuwait: The Greenwood Histories of the Modern Nations"*, Greenwood Publishing Group, United States 2007.
31. Αχμέτ Νταβούτογλου, *«Το Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010.
32. Ibn Khaldun, *«Προλεγόμενα»*, Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1980.
33. Halil Inalcik, Donald Quataert, *«Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: 1600-1914»*, Τόμος ΙΙ, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011.
34. Bernard Lewis, *«Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας: Όψεις της αλλαγής»*, Τόμος ΙΙ, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002.
35. Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.
36. Caroline Finkel, *«Οθωμανική Αυτοκρατορία: 1300-1923»*, Εκδόσεις Διόπτρα, Αθήνα 2007.
37. William Hale, *«Τουρκική Εξωτερική Πολιτική: 1774-2000»*, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2016.
38. Sean McMeekin, *"The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power"*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2012.
39. Eugene Rogan, *«Η Πτώση των Οθωμανών: Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016.
40. Λεωνίδας Ι. Φιλιππίδης, *«Ιστορία της Εποχής της Καινής Διαθήκης: εξ απόψεως Παγκοσμίου και Πανθρησκειακής»*, Εκδόσεις Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα 1958.
41. Κυριακός Θ. Νικολάου-Πατραγάς, *«Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνηση»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2011.
42. Παναγιώτης Κονδύλης, *«Θεωρία του Πολέμου»*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2004.
43. Sean McMeekin, *"The Ottoman Endgame: War, Revolution and the making of the Modern Middle East 1908-1923"*, Penguin Books, United States 2016.
44. Ulrich Trumpener, *"Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918"*, Princeton University Press, Princeton 1968.

45. Ηλίας Ι. Ηλιόπουλος, *«Γεωπολιτική των Θαλασσίων Δυνάμεων: Η Γεωγραφία της Βρεττανικής Ισχύος 1815-1956, με συνεκτίμηση του Ανατολικού Ζητήματος και των Ανταγωνισμών Ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο»*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2017.
46. Selim Deringil, *"Turkish Foreign Policy during the Second World War: An "Active" Neutrality"*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.
47. Rosa Luxemburg, *"The Junius Pamphlet: The Crisis in the German Social Democracy"*, The Merlin Press, London 1967.
48. Botsford & Robinson, *«Αρχαία Ελληνική Ιστορία»*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), Αθήνα 2008.
49. John H. Finley, *«Θουκυδίδης»*, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2015.
50. Perez Zagorin, *«Θουκυδίδης: Μία πλήρης εισαγωγή για όλους τους αναγνώστες»*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2006.
51. Jacqueline de Romilly, *«Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός»*, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2009.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ο **ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΕΛΙΣΣΑΡΗΣ** είναι Προπτυχιακός Φοιτητής του Τμήματος Τουρκικών Σπουδών και Συγχρόνων Ασιατικών Σπουδών της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με Κατεύθυνση στις Ιστορικές, Κοινωνικές, Στρατηγικές Σπουδές και Γεωπολιτική. Υπήρξε εκπαιδευόμενος του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αριστείας Jean Monnet του Πανεπιστημίου Αθηνών σχετικά με τη Διαχείριση του Μεταναστευτικού Ζητήματος στην Ανατολική Μεσόγειο. Είναι ενεργός ερευνητής στη Φοιτητική Οργάνωση Διεθνών Σχέσεων (SAFIA - Ομάδα Διεθνών Σχέσεων) και του Ομίλου Διεθνών και Ευρωπαϊκών Θεμάτων (ΟΔΕΘ). Αναλύσεις του δημοσιεύονται σε ενημερωτικούς ιστοτόπους και γεωπολιτικά portals, όπως το Geopolitics & Daily News, το Ant1 News και το The Huffington Post/HuffPost Greece.

Έχει συμμετάσχει σε πλήθος συνεδρίων και σεμιναρίων επιμορφώσεως, σχετικών με το επιστημονικό αντικείμενο το οποίο και θεραπεύει. Στο πλαίσιο των ερευνητικών του ενδιαφερόντων εντάσσονται ζητήματα Γεωπολιτικής, Γεωστρατηγικής, Ασφαλείας, Διεθνών Σχέσεων και Ιστορίας.

https://en-uoa-gr.academia.edu/DimitriosMelissaris
https://www.huffingtonpost.gr/author/dimitris-melissaris/
www.linkedin.com/in/dimitrios-melissaris

Ινστιτούτο
Εξωτερικών
Υποθέσεων

Ινστιτούτο
Εξωτερικών
Υποθέσεων

www.fainst.eu